

Univerzita Palackého v Olomouci

Cyrlometodějská teologická fakulta

Cyrlometodějská
teologická fakulta

**PODPORA PĚSTOUNŮ PŘI KOMUNIKACI S
DOSPÍVAJÍCÍM DÍTĚTEM V NÁHRADNÍ RODINNÉ
PÉČI**

Bakalářská práce

Autor: Kristýna Lakomá

Studijní program: Sociální práce s dětmi a mládeží

Vedoucí práce: ThLic. Michal Umlauf, Ph.D.

Olomouc 2024

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto práci zpracovala samostatně pod vedením ThLic. Michala Umlaufa, Ph.D., uvedla všechny použité literární a odborné zdroje a dodržovala zásady vědecké etiky.

V Olomouci dne 14. dubna 2024

.....

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce ThLic. Michalu Umlafovi, Ph.D. za pomoc a cenné rady, dále děkuji vedoucí služeb pro rodiny s dětmi v Maltéžské pomoci Olomouc Mgr. Janě Jeklové za pomoc při zpracovávání a týmu sociálních pracovníků za pomoc při sběru dotazníků.

Obsah

Úvod	7
1. Teoretická část	9
1.1 Představení tématu	9
1.2 Rešerše výzkumů a zdrojů	9
1.3 Propojení tématu s teoriemi sociální práce	10
1.4 Etické hledisko v sociální práci	12
1.5 Propojení tématu se sociální politikou	12
1.5.1 Principy sociální politiky	13
1.5.2 Funkce sociální politiky	14
1.5.3 Rodinná politika	15
1.5.4 Vzdělávací politika	15
1.6 Propojení tématu s metodami a technikami sociální práce	16
1.7 Legislativní zakotvení dané problematiky	18
1.8 Analýza potřebnosti metodického dokumentu	18
1.8.1 Příčiny problému a jeho důsledky	18
1.8.2 Příklady řešení dané problematiky	18
1.8.3 Základní informace o velikosti cílové skupiny	19
1.8.4 Popis metod získání předložených dat	19
1.8.5 Specifikace stakeholderů	20
2 Základní charakteristika rodiny	21
2.1 Definice rodiny	21
2.2 Funkce rodiny	22
3 Základní popis pěstounské péče	24
3.1 Definice pěstounské péče	24
3.2 Historie pěstounské péče	24
3.3 Legislativa	26
3.4 Dávky pěstounské péče	27
4 Základní charakteristika dospívajícího	29
4.1 Definice dospívajícího	29
4.2 Teoretické přístupy k adolescenci	30
4.3 Cíle a úlohy dospívání	31
4.4 Sociální pracovník a adolescent	33
5 Výchova dítěte	34
5.1 Definice výchovy	34
5.2 Funkce výchovy	35
5.3 Uplatňování disciplíny v rodině	35
6. Komunikace s dospívajícím a její specifika	37

6.1	<i>Vymezení pojmu komunikace</i>	37
6.2	<i>Zdravá komunikace</i>	37
6.3	<i>Naslouchání</i>	40
6.3.1	Proces naslouchání	40
6.3.2	Efektivní naslouchání	41
6.3.3	Aktivní naslouchání	42
6.4	<i>Vhodné reakce osob pečujících</i>	43
6.4.1	Respekt k dospívajícímu	43
6.4.2	Dát najevo hrdost	43
6.4.3	Všímání si varovných známek	43
6.4.4	Častá společná komunikace	44
6.4.5	Práce rodičů s konfliktem	44
6.5	<i>Negativní chování dospívajícího</i>	45
6.5.1	Lež	45
6.5.2	Neposlušnost	46
6.5.3	Hněv	47
6.5.4	Agrese	48
6.5.5	Odmlouvání	49
7	Empirická část	50
7.1	<i>Popis návaznosti na první část KP</i>	50
7.2	<i>Popis možných řešení dané problematiky</i>	50
7.3	<i>Popis změny, které bude dosaženo díky navrženému řešení</i>	51
7.4	<i>Identifikace limitů dosavadního řešení</i>	51
7.5	<i>Popis cílového stavu</i>	51
7.6	<i>Popis navrhovaných metod</i>	51
7.7	<i>Provedení terénního průzkumu na potvrzení analýzy potřebnosti</i>	52
7.8	<i>Vývojový diagram použití</i>	52
7.9	<i>Prediktivní analýza rizik a dopadů v cílovém prostředí</i>	52
7.10	<i>Návrh a realizace pilotního ověření zavádění metodického postupu v organizaci</i>	53
7.11	<i>Evaluace pilotního ověření</i>	53
	Závěr	55
	Referenční seznam	57
	Přílohy	62
	Příloha č. 1	62
	Příloha č. 2	64
	<i>Metodický dokument pro pěstouny</i>	64
	Na úvod	64
	Co má metodika řešit	64
	Na co metodika upozorňuje	64
	Co je obsahem	64
	Dotazníkové šetření	65
	<i>Jak se projevuje a chová vaše dospívající dítě?</i>	65
	<i>Jaké jsou nejčastější problémy vztahu mezi dospívajícími a osoby pečujícími?</i>	66

<i>Jak komunikovat s dospívajícím?</i>	66
<i>Negativní chování dospívajících</i>	68
<i>Jak vzniká konflikt a jak ji řešit?</i>	69
<i>Vhodné reakce osob pečujících</i>	70

Úvod

Bakalářská práce se zaměřuje na komunikaci mezi adolescentem a pečujícím pěstounem, jak napovídá samotný název. Vyzdvihuje spolupráci rodiny a jejích členů ke zvládnání náročných situací, a to s pomocí sociálního pracovníka. Sociální pracovník se snaží, aby rodina byla schopna tyto náročné situace zvládat sama. Spolupráce s pěstounskými rodinami, doprovázení a podpora je tím pádem nedílnou součástí sociální práce.

Hlavním důvodem výběru tématu je snaha nabídnout osobám pečujícím podporu při komunikaci s jejich svěřeným dospívajícím dítětem. Ne vždy jsou děti umístěovány do rodin, kde jsou osoby pečující podobného věku jako osoby pečující vrstevníků. Nezřídka kdy se stane, že pečující osoby jsou již v důchodovém věku. Ti žili v jiné době s jinými styly výchovy či komunikace. Právě díky tomu mohou nastávat komunikační konflikty, kterým lze častokrát předejít. V dnešní době se dbá na komunikaci s dítětem a osoby pečující se spíše vyhýbají fyzickým trestům, a to z mnoha důvodů. Například je prokázáno, že fyzické tresty samy o sobě komunikační problémy nevyřeší. Pro osoby pečující v pěstounské péči nicméně existují doprovázející organizace, jež jim nabízí maximální podporu a pomoc. Dle zákona o sociálně-právní ochraně dětí má osoba pečující povinnost uzavřít dohodu o výkonu pěstounské péče s doprovázející organizací nebo zůstat v péči příslušného oddělení OSPOD.

Hlavním cílem práce je vytvoření metodického podpůrného materiálu pro osoby pečující, který jim může pomoci zvládat nelehké situace a konfrontace se svěřenci.

Po vybrání tématu jsem společně s vedoucím práce zvolila hlavní tematické okruhy, o nichž se zmiňuji níže, a k nim jsem si opatřila odbornou literaturu. Dalším krokem bylo vypracovat a následně vyhodnotit dotazníkové šetření určené k analýze potřebnosti, a to ve spolupráci s Maltézskou pomocí v Olomouci. Po vyhodnocení dotazníkového šetření jsem se zabývala praktickou částí. V té zpracovávám výše jmenovanou metodiku pro účely služby doprovázení pěstounů Maltézské pomoci v Olomouci.

Samotná práce je strukturována do sedmi kapitol, přičemž v první kapitole nalezneme úvod do teoretické části. Druhá kapitola se zaměřuje na charakteristiku rodiny. Ve třetí kapitole je rozebírán pojem pěstounská péče, na který navazuje téma dospívající dítě a poté výchova. Šestá kapitola je věnována komunikaci a pak již začíná praktická část, která je celá věnována metodickému dokumentu.

Použité knižní zdroje jsou především z oblasti psychologie, sociální práce, výchovy a formace dětí a mládeže, které napomáhají k vysvětlení důležitých pojmů či témat. Ať se jedná o Matějčka, Macka či Křivohlavého nebo významné dílo od Carr-Gregga a mnoha dalších, kteří se zasloužili o rozvoj této tematiky.

Jedním z důvodů volby tématu bakalářské práce je také má osobní zkušenost jakožto dospívající osoby v pěstounské péči. Snažila jsem se proto nabídnout budoucím či stávajícím pěstounům informace týkající se vhodných forem komunikace s adolescentem.

1. Teoretická část

Teoretická část bakalářské práce je zaměřena na vysvětlení pojmů rodina, funkce rodiny, výchova a funkce výchovy. Dále následuje pojem pěstounská péče, její historie a dávky, na které mají osoby pečující nárok. Práce se také zabývá charakteristikou adolescenta, teoretickými přístupy a hlavními cíli a úkoly tohoto vývojového období. Poslední kapitola je zaměřena na komunikaci, aspekty dobré komunikace, naslouchání, doporučené reakce osob pečujících a negativní projevy dospívajících.

1.1 Představení tématu

Téma komunikace v náhradní rodinné péči s dospívajícím je běžná praxe v sociální práci a setkáme se s ní v doprovázejících organizacích. Komunikace je stěžejní nástroj pro dorozumívání. Pro hodnotné využití tohoto nástroje jsem na základě analýzy potřebnosti vytvořila metodický dokument. Metodika je zaměřená na negativní chování dospívajícího a reakce osob pečujících, kteří si často nejsou jisti, jak reagovat v náročných situacích.

1.2 Rešerše výzkumů a zdrojů

Po výběru tématu práce jsem přešla na rešerši všech zdrojů a výzkumů. Zaměřila jsem se na literaturu, kterou jsem hledala v Univerzitní knihovně a ve Vědecké knihovně v Olomouci. Poté jsem přešla na hlavní okruhy bakalářské práce a k nim přizpůsobila výběr literatury.

Následovalo hledání výzkumů nebo metodických dokumentů, které by se vázaly k dané problematice. Existuje mnoho metodických dokumentů na téma pěstounské péče, ale konkrétní či podobný materiál k mému tématu jsem nenašla.

Informace o zákonné úpravě pěstounské péče mi poskytly webové stránky. Zvolila jsem především stránky Zákony pro lidi, neboť jejich legislativní ukotvení je nejaktuálnější. Inspirovala jsem se nicméně i Ministerstvem práce a sociálních věcí, a to i navzdory tomu, že informace na jejich webových stránkách nebyly aktualizovány k roku 2024.

V rešerši mi pomohly i zahraniční zdroje, které se na chování a pocity dospívajících dívají detailněji než u nás. Z rešerše literatury vyplynulo, že metodické dokumenty na téma vhodné formy komunikace s dospívajícími a možné řešení vybraných problémových situací nejsou obecně k dispozici, přestože zdrojů, jež se zaměřují

na psychiku člověka, je celá řada. Nejpoužívanější zdroje v této práci jsou: Matoušek, Vybíral, Průcha, Vorlíček, Křivohlavý, Bartko, Carr-Gregg, další zdroje v této podkapitole nezmiňuji, neboť jsou obsaženy v citacích a odkazech na literaturu.

1.3 Propojení tématu s teoriemi sociální práce

K profesionálnímu výkonu služby sociálního pracovníka bezesporu patří znalost teoretických východisek, o které se profesionální práce s lidmi opírá. Teorie je soustava tvrzení vysvětlující určitý jev. V této práci se zaměřuji na teorie, jež se vážou na danou problematiku práce s dospívajícím klientem, s osobou pečující a jejich okolím. Teorie sociální práce, které budou níže popsány, jsou teorie vazby, existenciální teorie a ekosystémová teorie.

Teorii vazby sestavil John Bowlby, v období 50.-60. let 20. stol. K němu se později přidala psycholožka Mary Ainsworth, která tuto teorii rozšířila. Teorie se zaměřuje na vztah mezi dítětem a pečující osobou. Vztahem se zde rozumí citové pouto, které dítě navazuje na matku. Pro zdravý psychický vývoj je tato vazba nesmírně důležitá. Malé děti potřebují velmi silný pocit jistoty. Ten v dospělosti klesá, nicméně i tak je pro dospělou osobu téměř nezbytné mít k sobě blízkého člověka. Tato teorie vychází z psychoanalýzy a etologie, což je věda studující chování zvířat. Proběhlo mnoho výzkumů, které se zaměřovaly na separaci dítěte od matky a jejich následný návrat. Vyšlo z nich najevo, že pokud nejsou základní potřeby dítěte naplňovány, tak dítě strádá a vzniká psychická deprivace, konkrétně na matku. Vznik psychické deprivace může být u dětí, o které se matka nezajímá, týrá je nebo jim není věnována ta péče, kterou potřebují. Pojem mnohoznačný pracovní model může vzniknout u osob (dětí), které nemají jistotu potřebné vazby. Objevuje se u těch dětí, které nemají jistotu pečující osoby, a těmi mohou být děti z ústavních zařízení nebo děti týrané. Dlouhodobé nenaplňování potřeb dítěte vede k negativnímu ovlivnění jejich budoucího vývoje. Teorie vazby dává apel na výchovu dětí v náhradní rodinné péči. Ta je dle ní lepší než výchova v ústavních zařízeních. Důležitou součástí teorie je terapeutické rodičovství, v němž se pečující osoby snaží minimalizovat negativní vlivy z dosavadního života dítěte. Nezbytné je mimo jiné dítě naučit tvořit nové vazby (Matoušek, 2013, s. 46). Teorie vazby je v této práci nezbytná z toho důvodu, že osoba pečující je pro adolescenta nedílnou součástí. Osoba pečující totiž navozuje pocit bezpečí, který adolescent do té doby nemusel znát.

Existenciální teorie nám napomáhá řešit problémy s klienty, ale ne za ně. Dle ní je klient jediným pravým odborníkem na svůj problém. Sociální pracovník v této teorii

zastává roli partnera. Teorie apeluje na hodnotu klienta a snaží se společně se sociálním pracovníkem najít řešení daného problému. Hlavních úkolů sociálního pracovníka v existenciální teorii je několik. Sociální pracovník vede klienta k přemýšlení o sobě a svém jednání, pomáhá mu toto jednání posoudit. Dále se s klientem snaží objasnit problémy a porozumět jeho konkrétní situaci. V neposlední řadě podporuje klienta se nezávisle rozhodovat. V existenciální teorii se setkáváme s proměnou identity. Dochází k tomu, že člověk neví, jak se svým životem naložit. Zde navazujeme na logoterapii, kterou připojil Frankl. Ten kladl důraz na nalezení smyslu života. Podle Frankla bychom měli hledat nejrůznější úkoly, které nám k nalezení řešení a smyslu života pomohou. Hlavním nástrojem je rozhovor, na jehož základě sociální pracovník vede klienta k nalezení motivace k hledání řešení. Sociální pracovník má klienta posunout dál k pochopení odpovědnosti a odhodlání k nalezení smyslu svého života (Navrátil in Matoušek, 2013, s. 21). Existenciální teorie je v této práci rovněž důležitá. Sociální pracovník totiž plní roli partnera pro rodinu, která se snaží řešit nejrůznější problémy s adolescentem. Sociální pracovník a osoba pečující napomáhají adolescentovi v utřídění myšlenek do budoucna.

Sociální pracovník vnímá klienta jako celek, tedy jako člověka v situaci. K tomu mu pomáhá sociálně-ekologická teorie, která nám říká, že máme brát klienta jako součást jeho prostředí. Prostředím se myslí klientovo okolí. V sociálně-ekologické teorii se apeluje na sociální fungování, což je rovnováha v plnění požadavků ze sociálního prostředí. Člověk je součástí mnoha systémů, jež popsal Bronfenbrenner. Rozdělil je do pěti kategorií. První z nich je mikrosystém, což je nejbližší okolí daného člověka. Následuje mezosystém, jež popisuje vztahy mezi jednotlivými mikrosystémy, například vztahy mezi rodinou a školou. Dalším systémem je exosystém neboli okolí člověka, které ho ovlivňuje, ale on sám není jeho činným účastníkem. Čtvrtým je makrosystém, který popisuje člověka ve společnosti jako takové. Zachycuje společenské normy, kulturu či náboženství. Posledním systémem je chronosystém, jež zahrnuje velké změny, které se odehrávají v životě člověka, a to v prostoru a čase. Obecně se dosahuje lepších výsledků při práci s klientem v dané situaci, než když se s klientem pracuje bez vztahu k jeho prostředí (Matoušek, 2013, s. 75). Sociálně-ekologická teorie apeluje na rodinné vztahy a jejich soudržnost, a tedy tvoří nedílnou součást této práce. Sociální pracovník se zaměřuje na sociální okolí adolescenta a pěstounské rodiny, snaží se o vytvoření rovnováhy mezi prostředím a požadavky kladenými na adolescenta a jeho rodinu.

V rámci sociální práce se používají tyto přístupy: úkolově orientovaný přístup, kterému se u nás věnuje Navrátil a Matoušek, komunikační teorie, kterou rozebírá Matoušek a Pazlarová. Nadále je to přístup orientovaný na klienta a restorativní přístup, které popisuje Matoušek a participativní přístup, jimž se zabývá Kubalčíková. Dále nesmí chybět poradenský přístup, kterému se u nás věnuje například Navrátil. Ten se věnuje nadále i terapeutickému přístupu. V neposlední řadě je třeba zmínit i antiopresivní přístup, který rozebírá Matoušek (Matoušek a kol, 2013).

1.4 Etické hledisko v sociální práci

Každá profese s sebou nese etické hledisko. Řadu etických hledisek a pravidel nalezneme v Etickém kodexu sociálního pracovníka (Etický kodex sociálního pracovníka České republiky) [online].

Etický kodex pro sociálního pracovníka představuje klíčový dokument, ze kterého čerpá. Stěžejní jsou lidská práva a sociální spravedlnost. Současně Etický kodex slouží jako ochranné opatření pro sociální pracovníky a také představuje pravidla etického přístupu ke klientům, zaměstnavatelům a kolegům. Etický kodex vysvětluje i poselství sociální práce, kterou je poskytování podpory klientům při vstupu do společnosti a začlenění do ní (Sešit sociální práce, 2015) [online].

Sociální práce je profese založená na hodnotách jako lidská důstojnost, sociální změna, sociální rovnost, mezilidské vztahy, mlčenlivost a diskrétnost (Etický kodex sociálního pracovníka České republiky) [online].

Etické oblasti, které se dotýkají tématu ve vztahu k mé práci jsou: lidská důstojnost, subsidiární přístup pracovníka, diskrétnost a citlivý empatický přístup.

Ve své práci jsem zpracovávala analýzu potřebnosti, při zpracování dotazníkového šetření jsem zachovala anonymitu klientů.

1.5 Propojení tématu se sociální politikou

Sociální politika hraje v pěstounských rodinách důležitou roli. Ať už v rodinné politice formou různých slev, dávek a příspěvků pro pěstounské rodiny, či ve vzdělávací politice, která se zabývá vzděláváním a seberealizací.

Sociální politika se týká každého jedince a jeho života. Lze říci, že každý vyspělý stát má svou sociální politiku. Sociální politika naplňuje základní funkce a principy (Krebs, 2015, s.18).

„Sociální politika je politikou, která se primárně zaměřuje k člověku, k rozvoji a kultivaci jeho životních podmínek, dispozic, k rozvoji jeho osobnosti a kvality života.“
(Krebs, 2015, s. 17)

1.5.1 Principy sociální politiky

Principy sociální politiky jsou určité myšlenkové postupy, které slouží ke stanovení cíle. Za pomocí systému, norem a předpisů může docházet k jejich realizaci (Krebs, 2015, s. 26).

Krebs dělí základní principy sociální politiky následovně: princip sociální spravedlnosti, princip sociální solidarity, princip ekvivalence, princip subsidiarity a princip participace (Krebs, 2015, s. 27).

Klíčovým principem sociální politiky je princip spravedlnosti. Ten se opírá o spravedlnost, jež však nelze tak snadno definovat. Spravedlnost se řídí určitými pravidly, díky kterým společnost rozděluje příjmy, jmění a existenční příležitosti mezi jednotlivce nebo skupiny (Krebs, 2015, s. 27).

Princip sociální solidarity souvisí se vzájemnou podporou a pospolitostí lidí vzájemně mezi sebou. Solidarita je z principu nenucená a může mít hned několik forem. Princip sociální solidarity je základem pro poskytování sociálních dávek. (Krebs, 2015, s. 31). Vzhledem k našemu tématu zde můžeme zmínit dávky pěstounské péče, jež jsou rozepsány v kapitole 3.4. Z hlediska pěstounské péče se sociální solidarita může uplatňovat i formou pomoci ze strany ostatních pěstounů nebo dalších rodin, a to v podobě sdílení zkušeností či nasměrování na jinou pomoc nebo podporu.

Princip ekvivalence předpokládá rovnost příležitostí pro všechny. Rozdělování by mělo stát na tezi motivace k vlastnímu úsilí nebo vlastní zásluze. Tento princip motivuje jedince k práci a umožňuje jeho nezávislost na státu (Krebs, 2015, s. 34). Využití tohoto principu v pěstounské péči můžeme pozorovat v ekvivalenci přístupu k pěstounům a jim svěřeným dětem případně při zapojování pěstounů do vzdělávání a sebevzdělávání.

Princip subsidiarity se zaměřuje na to, že se má jedinec nejprve pokusit zvládnout situaci sám. Pokud nemůže jedinec sám, má pomoci rodina. V případě, že rodina není schopna pomoci, měla by pomoci komunita. I ta však může selhat a na pomoc pak přichází stát. Každý občan by měl být schopen se v mezích svých možností o sebe zodpovědně postarat a zajistit si vše potřebné (Krebs, 2015, s. 37). Osoba pečující má být motivována k zajištění péče o svěřené dítě, a to vlastními silami. Pokud toho osoba pečující není schopna, měla by vyhledat pomoc.

Princip participace uplatňuje pravidlo, že člověk není pasivním příjemcem opatření sociální politiky, ale že se zapojuje do rozhodování o jejich realizaci či formulaci. Tuto funkci jedinec může naplňovat, pokud je dostatečně informovaný, vzdělaný a zároveň je zralý a odpovědný za sociální jednání (Krebs, 2015, s. 38). O pěstounské rodiny se zajímá sociální pracovník, který usiluje o zapojení rodin do života společnosti a o jejich aktivní přístup ve vyjádření názorů nebo postojů.

1.5.2 Funkce sociální politiky

Funkcemi sociální politiky chápeme schopnost sociální politiky dojít ke konkrétním stanoveným cílům. (Krebs, 2015, s. 56).

Krebs dělí funkce sociální politiky následovně: ochranná funkce, rozdělovací a přerozdělovací funkce, homogenizační funkce, stimulační funkce, preventivní funkce.

Ochranná funkce se zaměřuje na řešení vzniklých sociálních událostí. Snaží se je zmírnit a odstranit jejich důsledky (Krebs, 2015, s. 57). Ochranná funkce napomáhá pěstounům učit se pracovat s náročnými situacemi nebo jim předcházet. Neodmyslitelnou součástí pěstounské péče je také vzdělávání pěstounů, jež se orientuje na získávání potřebných informací z hlediska výchovy, náročných situací s dítětem a jejich následné řešení. Příkladem takové náročné situace může být delikventní nebo negativní chování svěřenců.

Rozdělovací a přerozdělovací funkce slouží k účasti jedince na ekonomické činnosti. Zaměřuje se na rozdělování a přerozdělování různých zdrojů. Dále v kontextu této funkce hovoříme o různých typech sociální podpory (důchody, dávky, finanční podpora). Hlavním cílem je zmírňovat nerovnosti v ekonomickém postavení (Krebs, 2015, s. 57). Tato funkce zajišťuje také rozdělování prostředků sociální politiky, směřujících k podpoře pěstounských rodin (více kapitola 3.4).

Stimulační funkce se snaží podporovat a motivovat jednotlivce k uskutečňování žádoucího jednání v ekonomické sféře, ale i mimo ni. Hlavním cílem je vize, že se jedinec o sebe sám postará a později bude schopen pomoci druhým. Opatření vychází ze vzdělávací politiky, zdravotní politiky a z politiky zaměstnanosti (Krebs, 2015, s. 62). Stimulační funkce napomáhá pěstounům k lepší orientaci a motivaci při řešení náročných situací a hledání nových cest.

Preventivní funkce má za cíl předcházet nepříznivým sociálním situacím. Směřuje k odstranění nebo zmírnění nežádoucích sociálních jevů jako jsou chudoba, kriminalita, poškození zdraví či nezaměstnanost. Preventivní funkce sílí díky velké osvětě v různých

oblastech, a to v poradenství pro nezaměstnané, pro narkomany, pro výběr povolání a podobně (Krebs, 2015, s. 63). Prevence snižuje riziko v oblasti negativního či delikventního chování u dětí. Pěstouni mají k dispozici vzdělávací kurzy, mají nárok na odbornou pomoc nebo se za pomocí doprovázející organizace učí zvládat náročné situace v péči o svěřené dítě.

1.5.3 Rodinná politika

Neoddělitelným předmětem sociální politiky je rodina, což je zároveň nejstarší jednotka společnosti. Realizace státní podpory probíhá prostřednictvím právních, ekonomických a sociálních opatření. Stát rodinu ochraňuje, poskytuje ji svobodu a právo na sebeurčení. Z hlediska rodinné politiky je za rodinu považován: „soubor společně bydlících a hospodařících manželů nebo partnerů s dítětem nebo s dětmi nebo jednoho z osob pečujících s dítětem nebo dětmi“ (Krebs, 2015, s. 381). Cílem rodinné politiky je ochrana nezávislého vývoje jedince, zvyšování kvality podmínek života pro nejlepší vývoj a posílení vážnosti rodin. Dalším cílem je snaha zmírnit zvyšující se náklady a podporovat rodinný život. Rodinná politika má tři systémy podpory, jimiž jsou liberální systém, konzervativní systém a univerzalistický systém, a ty jsou dále rozděleny podle nástrojů. Mezi hlavní nástroje rodinné politiky patří přímá a nepřímá podpora rodin. Přímá zahrnuje systém dávek, které jsou testované nebo netestované, tedy ověřují nebo neověřují se příjmové poměry rodin. Nepřímá podpora rodin zahrnuje například slevu na daních na dítě, či odpočet na manželku nebo manžela. Novodobý směr rodinné politiky pomáhá ke souběžnosti rodinného a pracovního práva, pomáhá ke vzniku a realizaci služeb pro rodiny, snaží se poskytnout stejné příležitosti pro všechny děti bez výjimky, a vytvářet prorodinné prostředí (Krebs, 2015, s. 381-405). Rodinná politika napomáhá k funkčnosti pěstounské péče, a to formou dávek a příspěvků pěstounské péče, jež nejsou závislé na příjmu. Tyto dávky napomáhají osobám pečujícím při péči o dítě a náklady s tím spojené.

1.5.4 Vzdělávací politika

Další významnou oblastí sociální politiky je vzdělávání. Vzdělávací politika má své nenahraditelné místo ve společnosti. V kapitole 1.5.2. jsem uvedla funkce sociální politiky, mezi které patří mimo jiné funkce preventivní. Ta si klade za cíl předcházet situacím, ve kterých se člověk nemůže sám o sebe postarat, případně si zajistit zaměstnání. Bez zaměstnání není člověk schopen si zabezpečit nutné životní minimum

a naplňovat své role v rodině, ale také v místě bydliště. Celkově vzdělávací politika vytváří činnosti směřující k naplňování rolí, jež plynou z postavení vzdělání ve společnosti. Vzdělávací politika také usiluje o rozvoj populace po stránce duchovní, rozvojové a morálně hodnotové (Krebs, 2015, s. 448-455). Vzdělávání napomáhá pěstounům se rozvíjet ve své péči o svěřené dítě, zdokonaluje jejich znalosti a získávání kompetencí, jež mohou napomoci k výchově.

1.6 Propojení tématu s metodami a technikami sociální práce

Metody sociální práce jsou postupy, dle nichž sociální pracovník pracuje s lidmi. Dělí se podle cílového objektu, se kterým sociální pracovník pracuje. V sociální práci jsou rozděleny metody do čtyř kategorií, jimiž jsou práce s jednotlivcem, s rodinou, se skupinou a s komunitou. Dané metody mají i své úrovně, kam spadají. První je mikroúroveň zaměřující se na jednotlivce. Další je mezoúroveň, jež se orientuje na rodiny a malé skupiny lidí. Poslední je makroúroveň, která se zabývá velkými skupinami a komunitami (Matoušek, 2003, s. 13).

Matoušek charakterizuje čtyři metody práce. Jednou z nich je **sociální práce s rodinou**. Tato metoda se zaměřuje na práci s rodinou, a to formou terapií nebo poradenství. Také se zabývá fungováním rodiny a nacházení dílčích problémů, jež se snaží postupně řešit. Rovněž se zaměřuje na komunikaci mezi členy rodiny a na jejich role (Matoušek, 2003, s. 14).

Cíle, které si rodina vytvoří, má pracovník respektovat. Může se stát, že cíle budou malé nebo nedostatečně přínosné. V takovém případě se může pracovník pokusit tyto cíle s pomocí rodiny jinak definovat. Hlavním cílem práce s rodinami je posilovat kompetence rodiny a naučit ji zvládat problémy samostatně. Cílem pracovníka je aktivizovat rodinu ke zvládnutí jejich nároků (Matoušek, 2013, s. 302).

Pracovník zde má roli partnera či spojence. Navázat důvěrný vztah mezi klienty a pracovníkem nemusí být jednoduché. Pracovník pomáhá řešit praktické úkoly, jimiž mohou být finance, doprava a péče o zdraví. Důležitými aspekty práce s rodinou jsou vztahy, emoce, vazby mezi příslušníky rodiny, vztahy mezi jinými skupinami, komunitami nebo organizacemi. Mohou nastat situace, kdy rodina potřebuje terapeuta ihned. V takovém případě je výhodné, když organizace nabízí terapeuta kdykoli, a to i mimo dohodnutý termín. Pracovník očekává od klientů, že jejich počáteční motivace ke změně nebude velká, ba dokonce žádná. Pracovníci se tím pádem často setkávají s nedodržováním nastavených pravidel. V takovém případě často dojde

k intervenci, jež se doporučuje dělat v domácím prostředí. Sociální pracovník vytvoří s klientem mapu vztahů, která slouží k větší analýze vztahů rodiny a pochopení potřeb klienta. Rodina si zde určuje pravidla a tempo, jakým se sezení ponesou. Může se stát, že rodina nebude chtít spolupracovat. Pak je přínosné na rodinu spíše netlačit. Intervence s rodinou může trvat i několik měsíců (Matoušek, 2013, s. 302).

Ukončení terapií neprobíhá ze schůzky na schůzku. Ukončení je domluveno předem dle potřeb rodiny. Mohou se objevit nové podněty k řešení a konec intervencí bude oddálen. Takové situace jsou však vždy s rodinou konzultovány předem. Rodina postupem času získává kompetence ke zvládnání nároků a nových podnětů a může intervenci sama ukončit (Matoušek, 2013, s. 304).

Sociální pracovník v sociální práci s rodinou má napomáhat klientům k tomu, aby se dokázali kriticky vyjadřovat, svědomitě rozebírat a zjišťovat jejich vlastní postoje, potřeby, a přitom umět přihlídnout na nároky ostatních členů rodiny. Sociální pracovník má poukazovat i na negativní důsledky společenských vlivů, jež jsou kladeny na jejich rodinný život. Snaží se rozvíjet pozitivní potenciál rodiny a její celkové blaho. Zároveň má rodině umět trpělivě naslouchat a motivovat je k dalším krokům, které jim pomohou k řešení situace. Pracovník pracující s rodinou nesmí zapomínat ani na uplatňování etických principů, jimiž jsou morální kvality, souhrnný přístup k sociální problémům a trvalá připravenost čelit určitým rizikům „morálních nejistot“, kdy pracovník hledá eticky odůvodnitelná řešení na nelehké životní situace rodin (Časopis sociální práce, 2013, s. 102-108).

Metodami sociální práce jsou například i poskytování podpory, posilování schopností klienta jasně vnímat skutečnost situace, aktivní naslouchání nebo sociální poradenství a terapie. Aktivní naslouchání jsem více rozepsala v kapitole 6.3.3. Jedna ze základních metod sociální práce je poskytování sociálního poradenství, na které má každý nárok, a to dokonce bezplatně. Cílem sociálního poradenství je poskytovat informace osobám, které ji potřebují. Poradenství také napomáhá k řešení sociální situace klienta. Existují dva základní druhy poradenství, a sice základní a odborné. Základní poradenství se poskytuje ve všech sociálních službách. Odborné poradenství je poskytováno se zaměřením na určitou oblast sociálních skupin, a těmi jsou: manželské poradenství, občanské poradny, dále poradny pro seniory nebo handicapované osoby a další (Zákon č. 108/2006, *Zákon o sociálních službách*, In: *Zákony pro lidi*) [online].

Sociální pracovník zde pomáhá pěstounským rodinám řešit náročné situace, které mohou souviset s dospíváním. Taktéž je nápomocen při vytváření příjemné atmosféry.

Sociální pracovník rovněž posuzuje jednotlivé kroky rodiny, které případně s její pomocí upravuje. Rodina může požádat sociálního pracovníka o asistenci při žádosti o státní podporu, tedy například o dávky pro pěstouny. Také může požádat pracovníka při vyhledání specifické odborné péče.

1.7 Legislativní zakotvení dané problematiky

Jednotlivá zakotvení dané problematiky do legislativy jsou zpracována zvláště v kapitole 3.3.

1.8 Analýza potřeby metodického dokumentu

1.8.1 Příčiny problému a jeho důsledky

Negativních příčin v komunikaci a jejich dopadů na vztah mezi osobami pečujícími je mnoho. Hlavní příčinou nicméně je, že došlo k narušení schopnosti komunikovat. Porušení citových vazeb mezi členy rodiny a nefunkční komunikace může vést k náročným situacím, které nemusí všichni optimálně zvládat. Pokud osoby pečující poruší citovou vazbu s dítětem, bude to mít následky i na budoucí život dítěte. Při porušení citové vazby klesá i komunikace mezi členy rodiny a jejich otevřenost. Hlavní důsledky, jež nezdravá či nesprávná komunikace může přivodit, jsou například nízké sebevědomí, neschopnost dítěte se prosazovat, a neschopnost dítěte nalézt bezpečí a pevný bod, uzavření se do sebe, nekomunikace, stud a mnoho dalšího (Šance dětem, 2016, online).

Nesprávná komunikace s dětmi může vést k mnoha negativním důsledkům. Všeobecně osoby pečující touží po dobrých vztazích se svými potomky, chtějí jim zajistit řádnou výchovu a přejí si jejich spokojené dospívání. Nesprávná komunikace může vést nejen k psychickým potížím, ale také k oslabení jejich fyzické stránky. Vlivem okolních situací a psychického nátlaku se může dítě stranit, což vede ke zhoršení komunikace.

1.8.2 Příklady řešení dané problematiky

Program pro rozvoj komunikace mezi osobami pečujícími a dospívajícími nebyl doposud nikde realizován. Všeobecně je doporučována odborná pomoc formou terapeutických sezení, kdy odborník zvolí intervenci na základě klientovy situace. Metodické dokumenty nalezneme, nicméně s jiným zaměřením.

Metodický dokument MPSV pod názvem *Mluvím, stejně mě neposlouchají* se zaměřuje na komunikaci v jednotlivých životních fázích od narození do období

dospívání. Metodika je kvalitně zpracovaná, jsou zde místa na poznámky a celkově metodika čerpá z odborné literatury (MPSV, 2015, online).

V rámci doprovázejících organizací je povinností absolvovat 24 hodinové vzdělávání, díky nimž se osoby pečující mohou rozvíjet v oblasti výchovy a péče o dítě (Zákon č. 359/1999 Sb. *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*, §47a odst. 2 písm. f). Každá organizace také nabízí svou vlastní škálu vzdělávacích kurzů. Některé kurzy jsou hrazené osobami pečujícími, jiné jsou zdarma.

1.8.3 Základní informace o velikosti cílové skupiny

V České republice je v rámci pěstounské péče 12 354 dětí svěřeno do péče pěstounů ke dni 31.12. 2023. Z toho v příbuzenské pěstounské péči je evidováno 3 152 dětí ke dni 31.12. 2023. Za uplynulý rok bylo evidováno 1 572 nových pěstounských rodin (MPSV, 2024) [online]. Specifika cílové skupiny jsou popsána níže, a to v kapitole 2. a 4.

1.8.4 Popis metod získání předložených dat

Vzhledem k tématu byla vytvořena analýza potřebnosti, a to ve spolupráci s doprovázející organizací Maltéžská pomoc v Olomouci. Formou dotazníku byla zjištěna aktuálnost problematiky daného tématu. Jednalo se o dva dotazníky, jeden určený pěstounským rodinám a druhý sociálním pracovníkům doprovázející organizace.

Na základě analýzy potřebnosti byly zpravovány dva návrhy dotazníků, v nichž byly otevřené i uzavřené otázky. Dotazníky jsou postaveny na snaze být srozumitelné pro respondenty a získat díky nim validní informace k analýze potřebnosti. Dále proběhla konzultace s vedoucím práce a sociální pracovníci v Maltéžské pomoci. Proběhla konečná úprava dotazníků, které byly následně předány sociálním pracovnícím. Sociální pracovníce dotazníky rozdaly pěstounským rodinám a vysvětlily, oč se jedná.

Data z dotazníků jsem vyhodnocovala postupně, a to podle jednotlivých otázek. Srovnávala jsem mezi sebou jednotlivé odpovědi respondentů, následně jsem spojovala shodné odpovědi a převazující typy odpovědí.

Výsledkem dotazníkového šetření je získání potřebných aktuálních informací, které slouží pro podmínky a zpracování metodického dokumentu.

Dotazníky jsou v příloze č. 1.

1.8.5 Specifikace stakeholderů

Ve vztahu k dané tématice můžeme vnímat působnost celé řady institucí i jednotlivců. Ty nejvýznamnější z nich se pokusím krátce představit.

Sociální pracovník doprovázející organizace - osoba pověřená doprovázením dané rodiny označovaná jako klíčový pracovník. V této práci spolupracoval na vytvoření a rozdělení dotazníků k analýze potřebnosti a následné poskytování vytvořené metodiky a dalšího poradenství s ní spojené.

Doprovázející organizace pověřená výkonem SPOD – Maltézká pomoc pomáhá pěstounským rodinám v oblasti rozvoje, podpory společného života a výchovné či poradenské péče na základě povinností plynoucích ze zákona sociálně-právní ochraně dětí zvláště §47 písm. a) až c), §48 písm. f a individuálních potřeb rodiny.

OSPOD neboli orgán sociálně-právní ochrany dítěte se zaměřuje na péči o děti, které potřebují pomoc při zajišťování práv, příznivý vývoj, nebo ochranu před různými druhy krutosti. Zajišťuje dítěti záruku právní ochrany v době jeho fyzické a psychické nezralosti.

Krajský úřad je orgán, v jehož působnosti je mnoho funkcí. Mezi hlavní patří podílení se na svěření dítěte do péče, vedení evidence žadatelů o péči, podílení se na posuzování jiných osob usilujících o dítě nebo vyhledávání vhodných žadatelů ve spolupráci s dalšími organizacemi nebo institucemi.

Poradny pro rodiny slouží k nalezení společné cesty a k domluvení se na lepších podmínkách pro jejich dítě či děti. Dále se zaměřují na celkové fungování rodiny a na její dílčí náročné situace, jež je třeba řešit.

Psycholog pomáhá rodinám k řešení krizových momentů z hlediska negativního projevu dítěte. Zaměřuje se na široké spektrum oblastí, které by toto chování mohly vzbuzovat nebo podporovat.

2 Základní charakteristika rodiny

Rodina je pro dítě základním stavebním kamenem v životě. V rodině se dítě socializuje, získává potřebné vědomosti a schopnosti, se kterými bude nadále v životě pracovat. Cílem první kapitoly je upřesnit pojem rodina, tedy stanovit, kdo do ní patří, a jaké funkce by měla rodina uplatňovat. Také je cílem poukázat na rodinu z více úhlů pohledu, protože jednotnou definici rodiny nenalezneme a autoři ji charakterizují odlišně.

2.1 Definice rodiny

Rodina je nejstarší jednotkou společnosti. V rámci sociální politiky stát poskytuje rodině jistou podporu. Podpora zahrnuje právní, ekonomická a sociální opatření. Rodina má nad sebou ochranný štít právě v podobě úmyslných a cílených vlivů ze strany veřejných institucí. Tyto instituce by měly podporovat práva na svobodu a vlastní rozvoj členů. Za rodinu se pokládá systém společně posuzovaných osob, manželů či partnerů, a to s dítětem či dětmi. V dnešní době v domě žije i plno jiných osob, proto se může termín definovat jako rodinná domácnost (Krebs, 2015, s. 381).

Rodina je jedinečný vztah založený na manželství, společném každodenním životě a výjimečných okolnostech. Je to také vztah k rodině, příbuzným a společnosti. V rodině se očekává a zamýšlí budoucnost (Střelec, 1992, s. 7)

Kraus píše, že v dnešní době není jednoduché rodinu definovat. Páry v dnešní době nemusí být spojeni zákonným manželským slibem. V současné době se také navyšuje počet dětí narozených mimo legitimní vztah. Takových rodin je přibližně jedna třetina. Samozřejmě to nemění nic na funkčnosti rodiny v případě, že její členové mají kde bydlet a jsou zaměstnaní. Rodina může být nukleární, což znamená, že je tvořená osobami pečujícími a dětmi. Rodina rozšířená je širší pojetí rodiny, jež zahrnuje prarodiče, strýce, tety atp., s nimiž dítě taktéž vyrůstá (Kraus, 2014, s. 80).

Úřad pro zdravotní zdroje a služby (HRSA) definuje rodinu jako skupinu dvou nebo více osob spřízněných narozením, manželstvím nebo adopcí, které spolu žijí; všechny tyto spřízněné osoby se považují za členy jedné rodiny (HRSA, 2022).

Podle Jandourka je rodina dlouhodobé soužití lidí, kteří jsou spojení příbuzenstvím, a to alespoň rodiče a děti (Jandourek, 2001).

2.2 Funkce rodiny

Funkce jsou určité role, které zasahují do života jedince a utváří jeho budoucí postoj. Každá rodina by měla mimo jiné i plnit funkce ovlivňující vývoj dítěte.

Krebs zmiňuje pět funkcí rodiny. Těmi jsou biologicko-reprodukční funkce, ochranná funkce, pečovatelská a výchovná funkce, socializační funkce a ekonomická funkce. Biologicko-reprodukční funkce je důležitá pro pokračování další generace a příští fungování společnosti. Ochrannou funkcí je vytvoření zázemí, které je pro rodinu bezpečné, komfortní, a v němž se nevyskytuje násilí. Pro dítě je důležité emočně harmonické prostředí. Zdravé a bezpečné prostředí umožní dítěti zdravý duševní rozvoj. Ochranná funkce také zajišťuje správné uspokojování životních potřeb. To zahrnuje péči o sebe, o zdraví či výživu. S tímto se rovněž pojí pečovatelská a výchovná funkce, jež předává dítěti návyky, vzorce a příklady chování. Klíčovou hodnotou této funkce je předávání vědomostí a dovedností, které si dítě oslovuje a napomáhá mu to při nástupu do samostatného života. Socializační funkce učí dítě se zapojovat do společenského života, vytváření sociálních vazeb a hledání místa ve společnosti. Rodina je první socializační skupina, se kterou se dítě setkává po narození. Při předávání důležitých zkušeností a informací nesmí chybět i ekonomická funkce. Jedná se o zajištění materiálních potřeb rodiny, výdělečné činnosti atp. (Krebs, 2015, s. 339).

Kraus rozděluje funkce do šesti kategorií. První je biologicko-reprodukční funkce, která se zabývá generací jako stabilní reprodukční základnou. V dnešní době se rodí méně dětí, neboť více dětí je v dnešní době považováno za přepych. Taktéž je velkým problémem i fakt, že ženy se v dnešní době stávají matkami až v pozdějším věku. Někteří nechtějí dítě vůbec nebo mají jedináčka. Druhá funkce je sociálně-ekonomická funkce, jež se zaměřuje na vývoj ekonomického systému. Rodina je jak výrobcem, tak prodejcem. Vracíme se zpět k podobě rodin s vlastní firmou, byť třeba malou. Rodina se věnuje podnikání, mimo nějž se také věnuje hlavnímu pracovnímu poměru. Orientuje se na zanechání zkušeností a zařazení do výrobního i nevýrobního procesu. Třetí funkce je ochranná, jindy zaopatřovací, pečovatelská. Jak píše Krebs, zaměřuje se na zajištění základních životních potřeb. Zabývá se také zajištěním životních potřeb všech členů rodiny. Stejně myšlenky najdeme i u Krause. Další, čtvrtou, funkcí je socializačně-výchovná funkce. Zaměřuje se na to, aby dospívající byl dobře připraven do reálného života. Bohužel, v dnešní době rodiny přesouvají zodpovědnost za výchovu dítěte na školu. Profesionalita učitelů ale nenapraví chyby, kterých se rodiny dopouštějí. Důvodem,

proč se rodiny dopouštějí těchto chyb, je mnoho. Velkým faktorem je zvolení nevhodného stylu výchovy. Příkladem je liberální styl, kdy je dítěti vše povoleno. To může zajít do extrémů a dítě je rozmazlováno. Perfekcionistický styl výchovy klade důraz na usměrňování dítěte. Přehnané nebo nepřírozené obavy o dítě, tedy hypochondrizující přístup osob pečujících, taktéž není považován za dobrý směr výchovy. Autoritativní styl výchovy je strohý, upřednostňuje příkazy a občasné fyzické násilí. Demokratický styl se obecně považuje za nejvhodnější. Uplatňuje se v něm více komunikace a diskuse. Je založen na vztahu partnerství. Pátá funkce je zaměřená na relaxaci a zábavu. Určuje, kolik času rodina tráví spolu nebo jakým způsobem prožívají rekreaci. Poslední, tedy emocionální, funkce rodiny se zaměřuje na potřebné vytvoření citového prostředí, jež by mělo být plné lásky, bezpečí a jistoty. Díky růstu rozvodovosti v dnešní době dochází ke zvýšení počtu citově deprimovaných dětí. K té však dochází nejen kvůli rozvodům, ale také kvůli dezintegraci a neustálé zaneprázdněnosti rodin (Kraus, 2014, s. 81).

Pokud rodina funkce naplňuje, jedná se o funkční rodinu. Pokud je rodina nenaplňuje, mluvíme o dysfunkční rodině. Ve funkční rodině není nijak ohrožen chod a vývoj jedince. Dysfunkční rodina není schopna zvládat základní funkce, což může vést k narušení socializačního vývoje (Kraus, 2014, s. 80).

3 Základní popis pěstounské péče

Pěstounská péče je jednou z forem náhradní rodinné péče. Ne o všechny děti se má kdo postarat či je vychovávat, a to z mnoha důvodů. Cílem této kapitoly je definovat pojem pěstounská péče a nahlédnout do toho, jak pěstounská péče probíhala v historii. Dále nechybí legislativní ukotvení pěstounské péče a dávky, na které mají pěstouni nárok, a jejich výše.

3.1 Definice pěstounské péče

Děti, o které se nemohou starat rodiče nebo poručníci jsou umístovány do pěstounské péče po dobu, po kterou osoba pečující nemůže o dítě pečovat. O navrácení dítěte zpět k rodičům může biologická osoba pečující požádat soud. Pokud je to v zájmu dítěte, soud návrhu vyhová. Pěstounská péče má přednost před péčí ústavní. I když je dítě v pěstounské péči, rodiče mají stále povinnosti a práva k dítěti, která vyplývají z jejich rodičovské odpovědnosti, s výjimkou práv a povinností pěstounů stanovených zákonem (MPSV, 2023) [online].

Matějček a kolektiv definují pěstounskou péči jako formu náhradní rodinné péče, která je státem kontrolovaná. Pěstounská péče zaopatřuje hmotné zabezpečení svěřence. Pěstounům náleží odměny, kterým se věnuje další podkapitola. Pěstounem může být jak osoba fyzická, tak i manželé (Matějček a kol. 2002, s. 15).

3.2 Historie pěstounské péče

Historie pěstounské péče sahá daleko do minulosti, a to až do starověkého Řecka a Říma. Děti kojily ženy, které za to dostaly zapláceno, a tyto služby poskytovaly manželkám patriciů (Matějček a kol., 1999, s. 25).

Významným člověkem, jež se podílel na změnách v systému péče o opuštěné nebo nechtěné děti, byl J. H. Pestalozzi (1746-1827). Nelíbil se mu tehdejší systém péče, protože děti žily v rozsáhlých ústavech, a tudíž nebyl kladen žádný důraz na rodinnou pospolitost. Apeloval na funkčnost a rozvoj náhradních rodin (Bubleová in Bechyňová, 2007, s. 193).

Na konci 18. století na českém území vznikaly první takzvané nalezince, kde byly odkládány nemanželské nebo nechtěné děti. Rodiče se po odevzdání dítěte museli vzdát veškerých rodičovských práv. Výhodou této doby byl fakt, že rodiče měli přístup k informacím o dítěti. Odpovědnost za dítě nesl ústav. (Macela, 2019, s. 9). Vznik

nalezinců v českých zemích přišel z důvodu přibývání opuštěných dětí. Děti byly dávány do ústavů, kde o ně bylo náležitě postaráno. Takový první ústav vznikl v roce 1575 v Praze a nesl jméno Vlašský špitál, jehož zakladatelé byli Vlaši, kteří se u nás zabydleli. Tento ústav plnil svou úlohu dlouhých 200 let (Bubleová in Bechyňová, 2007, s. 193).

V našich zemích můžeme první jakousi podobu dnešní pěstounské péče najít v druhé polovině 19. stol. Byla uzákoněna, pěstouni dostávali odměnu a o dítě bylo postaráno. Po narození bylo dítě přesunuto k placené takzvané kojné, která o dítě pečovala do dvou let, a to většinou na venkově. Děti v této době pocházely především z nalezinců a byly převáženy pěstounům na vesnice (po druhém věku života). Pěstounka se musela podrobit lékařské prohlídce. Je nutno podotknout, že plat pěstounky, která si vzala dítě z nalezince, byl opravdu nízký. V historii byla odměna pěstouna s věkem dítěte nižší a nižší. Plat navíc pěstounka dostala pouze v případě, že ji každý měsíc přišel zkontrolovat farář obce, který potvrdil, že svěřené dítě je naživu. Plat byl následující: dítě do jednoho roku – 6 zl., dítě do druhého roku – 4 zl., poté do šestého roku byl pouze 3 zl. měsíčně. Pečující osoba měla nárok pouze na 2/3 výplaty ošetřovného, navíc pouze do 4 let věku svěřence. Pěstounka očekávala, že od biologické matky bude dostávat příspěvky, což se ale vždy nestávalo. Do nové rodiny si s sebou dítě přineslo jen opravdu skromnou výbavu. O dítě stát „pečoval“ 6 let, přičemž na tu celou dobu dítě dostalo pouze dvě košile, dvě pleny a jeden obvazek. Vše ostatní jim platili pěstouni (Matějček a kol., 1999, s. 26).

Po ukončení šestého roku života dítěte je svěřenec odebrán pro „normální věk“ a odevzdán zpět do ústavu. Protože pěstouni po této době nedostávali nic od státu, již se nechtěli o svěřence starat. V kanceláři se dítě odevzdalo a vrátil se zbytek ošetřovného. Následovala velice bolestivá fáze pro dítě, které se silně fixovalo na pěstounku. Byť si nežilo opravdu v luxusu, zacházelo se s ním většinou opatrně a citlivě. Po odevzdání do ústavu byly děti přemístěny do kláštera v Karlíně, který sloužil jako třídící stanice. Poté dítě poslali zpět do své rodné obce, kde se o ně už starala rodina. Zde mělo dítě navštěvovat školu a poté být vedeno k povolání. Pokud dítě nešlo ke své rodině, končilo u pastýře, kde mu pomáhalo, nebo střídalo domovy či chodilo po žebrotě (Matějček a kol., 1999, s. 28).

V roce 1904 vznikaly Okresní komise pro děti a mládež, které pečovaly o sirotčí děti a rozdělovaly příspěvky ze sirotčích fondů. V letech 1908 až 1939 se o sirotky staraly převážně charitativní spolky, které byly víceméně náboženské a dobrovolné. V roce 1908 také vznikl vrcholný orgán, a to Česká zemská komise pro péči o děti a mládež, jejímž

úkolem bylo kontrolování činností Okresních komisí pro děti a mládež (Bubleová in Bechyňová, 2007, s. 194).

V období první republiky se vše začalo zlepšovat, tedy okolo roku 1918. Původní Okresní komise se přeměnily na Okresní péči o mládež, kde se pracovníci starali o opuštěnou mládež. Vzniklo více dětských domovů a okresních sirotčinců. V dětských domovech nebylo mnoho dětí, počty se pohybovali okolo dvaceti, z důvodů zachování „rodinného prostředí“. Děti se po vyřízení všech soudních záležitostí vracely zpět do svých rodin. Pokud se nevrátily domů, byli pro dítě připraveni pěstouni či osvojitelé. Jestliže ani to nebylo možné, dítě šlo do ústavní péče pro starší děti nebo do zařízení pro „mládež úchylnou“. To je označení pro děti vyžadující výchovnou a výukovou péči (Matějček a kol., 1999, s. 28). Již v roce 1910 bylo založeno hromadné poručenství, které se zaměřovalo na hledání správných poručníků pro opuštěné děti. Pověřená osoba byla odpovědná za výchovu dítěte a zastupovala ho v právních věcech (Bubleová in Bechyňová, 2007, s. 199).

Po druhé světové válce nastalo mnoho změn, kupříkladu Okresní komise pro mládež byly zcela zrušeny. K tomu přibýlo zrušení i dosavadního systému o ohrožené dítě a s tím ukončena veškerá činnost humanitních dobročinných spolků. V roce 1950 proběhlo zrušení všech forem pěstounské péče, ty byly obnoveny až v roce 1973. To se však nevztahovalo na příbuzenskou pěstounskou péči (Matějček a kol., 1999, s. 30).

3.3 Legislativa

Téma pěstounské péče spadá pod více legislativních norem. Hlavní zákonnou normou je zákon 452/1992 Sb. *Zákon o pěstounské péči*. Tento zákon udává, kdo má na pěstounskou péči nárok, jaké jsou příspěvky a jejich výše, zahrnuje odměny pěstounů nebo změny v příjmu příspěvků. O pěstounské péči nalezneme informace v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí nebo v občanském zákoníku. Nesmíme opomenout ani Listinu základních práv a svobod (*Zákon č. 452/1992 Sb. Zákon o pěstounské péči*. In: *Zákony pro lidi*) [online].

Zákon 359/1999 Sb. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí vymezuje podmínky, za jakých dosáhne osoba pečující na příspěvky při výkonu pěstounské péče. Udává nejen, kdy má pěstoun na tyto příspěvky nárok, ale i kdy se tyto příspěvky přeruší či omezí. Dále jsou zde jmenovány požadavky na pěstouna a zprostředkování pěstounské péče. Mezi požadavky patří i zhotovení smlouvy s doprovázející organizací a povinné 24 hodinové

vzdělávání za rok (Zákon č. 359/1999 Sb. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. In: Zákony pro lidi) [online].

Zákon 359/1999 Sb. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí vymezuje pojem osoba pečující¹ a to konkrétně §2a který říká, že osoba pečující je ta osoba², která je odpovědná za výchovu dítěte, které bylo dítě předáno na základě rozhodnutí soudu do přímé péče. Dále je to i osoba, která je již v evidenci osob o výkonu přechodné pěstounské péči. Také se jedná o osobu, která má dítě ve své přímé pěstounské péči, a to jak na přechodnou dobu, tak i na dobu trvalou. Může se také jednat o fyzickou osobu, která o dítě pečuje v průběhu řízení o svěřeni do péče. Nebo je to osoba, která čeká na jmenování poručníkem nebo se jím již stala (Zákon č. 359/1999 Sb. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. In: Zákony pro lidi) [online].

Dle §958 občanského zákoníku, soud může svěřit pěstounovi dítě do péče v případě, že ani rodič či poručník se o dítě nejsou schopni postarat (Zákon č. 89/2012 Sb. Občanského zákoníku. In: Zákony pro lidi) [online].

V Listině základních práv a svobod ve čl. 32, 4. odstavci stojí, že právem rodičů je výchova a starost o děti. Pokud se tak neděje, soud může dle zákona rozhodnout o omezení rodičovských práv, popřípadě o odebrání dětí proti jejich vůli (Listina základních práv a svobod jako součást právního řádu ČR) [online].

3.4 Dávky pěstounské péče

Pěstouni, kteří poskytují dítěti zprostředkovanou pěstounskou péči, mají nárok na dávky pro pěstouny, které vymezuje Zákon č. 359/1999 Sb. o sociálně-právní ochraně dětí. Mezi dávky pěstounské péče patří: příspěvek na úhradu potřeb dítěte, odměna pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte, příspěvek na zakoupení motorového vozidla, příspěvek při pěstounské péči.

Příspěvek na úhradu potřeb dítěte je dávkou pro nezletilé nezaopatřené dítě, které bylo předáno do péče jiné fyzické osoby než rodiče, a na základě rozhodnutí soudu má nárok na tento příspěvek.

Výše příspěvku je uvedena v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí.³

---

¹ Pojem pěstoun k této práci využívám i k širšímu pojetí osoby pečující k jiným formám této práce

³ Výše příspěvku činní:

- 6290 Kč pro dítě ve věku do 6 let,
- 7 750 Kč pro dítě ve věku od 6 do 12 let,
- 8 870 Kč pro dítě ve věku od 12 do 18 let,
- 9 220 Kč pro dítě ve věku od 18 do 26 let. (Zákony pro lidi, 2024)

Nárok na odměnu pěstouna má osoba, která dítěti poskytuje zprostředkovanou péči nebo osoba v evidenci, tedy například pěstoun na přechodnou dobu. Výše této odměny je vázána na koeficient minimální mzdy v závislosti na počtu svěřených dětí, jejich zdravotnímu stavu a druhu péče. Odměna pěstouna se považuje za příjem ze závislé činnosti pro účely daně z příjmů, sociálního zabezpečení a zdravotního pojištění.

Na příspěvek při převzetí dítěte mají nárok osoby, které si převzaly dítě do své péče. Je to jednorázová dávka a slouží na nákup potřebných věcí pro dítě, například ošacení či vybavení.

Aktuální výši příspěvku při převzetí dítěte se nachází v zákoně o sociálně-právní ochraně dětí.⁴

Příspěvek na zakoupení osobního motorového vozidla náleží osobě pečující, jež má v péči minimálně tři děti nebo vzniká nárok na odměnu pěstouna, a to při péči o tři děti, včetně zletilých nezaopatřených dětí. Pokud zakoupila osoba pečující osobní motorové vozidlo, nebo musela vozidlo opravit, vzniká nárok na příspěvek ve výši 70 % pořizovací ceny, avšak maximální výše příspěvku je 100 000 Kč, -.

Nárok na příspěvek při pěstounské péči má osoba, která si dítě vzala do nezprostředkované pěstounské péče. To znamená, že se o dítě osobně stará osoba příbuzná. Ale i zde je možnost, že si pěstoun dítě vybral sám a požádal soud o svěřeni (*Zákon č. 359/1999 Sb. Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*. In: *Zákony pro lidi*).

---

⁴Výše příspěvku při převzetí dítěte činí:

- do 6 let - 10 800 Kč,
- od 6 let do 12 let - 12 150 Kč,
- od 12 let do 18 let - 13 500 Kč. (Zákony pro lidi, 2024)

4 Základní charakteristika dospívajícího

Období adolescence není snadné pro pěstouny ani pro adolescenty samotné. Proto se v této kapitole zaměřím na definování pojmu dospívající a jeho charakteristiku, základní postoje, jak přistupovat k adolescenci a hlavní cíle a úkoly tohoto období, které má dospívající zvládnout.

4.1 Definice dospívajícího

Slovo pubescence pochází z latinského slova *pubes*, tedy ochlupení (Helus, 2018). Adolescence zase z latinského slovesa *adolescere*, což znamená dorůstat či dospívat (Macek, 2003). Macek zde přidává stručnou historii. Slovo *adolescere* bylo poprvé užito v 15. století (Muuss in Macek, 2003).

Období dospívání začíná již v 11. letech a končí mezi 18. až 22. rokem života jedince. Období pubescence je období, kdy se z dítěte stává dospělý jedinec (Helus, 2018).

Zdeněk Helus rozděluje dospívání do třech kategorií, jimiž jsou kategorie biologická, sociální a osobnostní. Po stránce biologické se jedná hlavně o pohlavní dozrání a dorůstání do dospělé podoby. Sociální stránka zahrnuje důležitou součást, kterou je sociální začleňování. Zde vznikají nové podmínky, dospívající se začleňuje a musí se s tímto začleňováním vypořádat. Osobnostní stránka jedince se zabývá otázkami jako „kdo jsem“ a hledání vlastní identity (Helus, 2018, s. 281).

Zde je důležité si vysvětlit dva pojmy: **pubescence a adolescence**. Pubescence znamená, že probíhají biologické změny a vrcholí pohlavní vývoj. Adolescence je právě zklidnění po pubescenci. Adolescent lépe zvládá nároky na něj kladené. Erik H. Ericson píše, že adolescence je období, kdy jde do popředí hledání totožnosti. Experimentování se sebou samým, vyzkoušením si sebe sama, vlastního já. Například zde adolescenti zakouší adrenalinové sporty, dobrodružné cestování či zaměření na alternativní skupiny nebo experimentování se sexuálními rolemi. Většinou jsou tyto experimenty pouze dočasné. Adolescent se hledá a zakouší svou identitu. Ericson zde přidává *zmatení (konfuzi) rolí*. Jedinec poznává nové prostředí, nové nároky a utváří si nové sociální role (Ericson, 1999, s. 70). „*Která z nich je ale ta pravá, které je třeba dát přednost před ostatními? Která si zaslouží, abych se s ní zcela ztotožnil, vůči které je dobře udržovat si odstup a kterou jen hrát? Je nutno být po vůli rodičům, ale co parta, děvče či chlapec, před kterým/kterou chci za každou cenu obstát? A co nároky školy – být spolehlivým*

žákem/studentem? “ (Helus, 2018, s. 286). Toto vše jsou otázky, které mohou v adolescentovi působit zmatek.

Kateřina Thorová ve své knize zmiňuje adolescenci jako období pozdního dospívání, tedy 12/13–19 let. Taktéž ve své knize zmiňuje a rozšiřuje pojem adolescence. Konkrétně tento pojem rozšiřuje tím, že je na adolescenta kladeno více sociálních požadavků, které ho mají připravit k zodpovědnému chování. S tím se pojí i vyšší míra stresu, jež může vést k vytvoření úzkostí. Dále není nezvyklé, že adolescent začne nastupující dospělost odmítat. Thorová vysvětluje, že adolescent se chová provokativně a čeká na reakce dospělých, což jej vede k získávání zkušeností. Ty pak zkouší ve svém bezpečném okolí, tedy mezi vrstevníky a blízkou rodinou (Thorová, 2015, s. 414).

Petr Macek rozděluje adolescenci do třech fází. První fázi popisuje jako časnou adolescenci (10 (11) -13 let), další fází je střední adolescence (14-16 let) a poslední fází je pozdní adolescence (17–20 let). Ke každé fázi patří určitá charakteristika. Macek píše, že tohle období *“je považováno za most mezi dětstvím a dospělostí“* (Macek, 2003, s. 10).

Carr-Gregg poukazuje na hlavní faktory adolescence, jimiž jsou vzdorování krizi vlastní identity, zkoušení porozumět praktické roli v životě a vytváření nových vztahů, jež by se měly vytvářet na společné přízni a respektu. Nesmíme zapomenout, že adolescent vytváří svou budoucnost, stanovuje cíle, se kterými potřebuje někdy pomoci, a plánuje si taktiku, která povede k jejich dosažení. Po dovršení dospívání si uvědomuje, že osoby pečující nejsou natolik špatné, jak si dospívající do té doby myslel. (Carr-Gregg, 2010, s. 67).

4.2 Teoretické přístupy k adolescenci

Macek ve své knize o adolescenci zmiňuje následující teoretické přístupy: adolescence jako bouře a konflikt, adolescence jako čas pro splnění vývojového úkolu, adolescence jako proces učení, poznávání a přijímání nových rolí, adolescence jako konceptualizace vlastního prostoru, adolescence jako utváření vlastního vývoje.

Adolescence je bouřlivé **období plné změn a konfliktů**, které můžeme chápat jako etapu života plnou nepokojů s neustálými přechody mezi navzájem protichůdnými názory. Nejprve adolescent není schopen kontrolovat své projevy a impulzy a až časem se z něj stává zodpovědný člen společnosti (Hall, 1904; Muuss, 1989 in Macek, 2003).

Adolescence jako doba pro **dokončení vývojového úkolu** a jeho možné řešení bychom mohli najít v konceptu úkolu dle Havinghursta. Zde je důkladně rozebráno to,

co adolescent potřebuje a co on sám očekává, stejně tak očekávání společnosti, ve které daný jedinec vyrůstá.

Adolescenci chápeme také jako **fázi, kdy se učíme, objevujeme a adaptujeme** se na nové role. Od dospívajícího se v rozdílných kulturních prostředích očekávají rozdílné role. Kde však dochází k průniku, jsou právě nové povahy sociálního učení (Bandura, 1977 in Macek, 2003).

Adolescenci chápeme rovněž jako **vnímání vlastního místa** a soulad se svým tělem. Adolescent dostává zcela novou představu o vlastním těle a vztah k němu se zásadně mění. Dochází k procesu *sociální lokomoce*, což znamená, že dospívajícímu se rozšiřují možnosti a prostor, který je mu dán. Co nicméně jasné není, je to, zda jsou ony možnosti povoleny, nebo zakázány. Oproti dítěti, či dospělému, jež jsou s tím, co je od nich očekáváno a jak se mají chovat, srozuměni, adolescent toto neví. Jsou de facto na půli cesty – něco ještě nemohou, něco naopak již smí (Lewin 1939; Davis 1985 in Macek, 2003).

Adolescenci vnímáme také jako **dobu změn a růstu**, která ovlivňuje jak kulturní, tak sociální prostředí, průběh hledání vlastní identity a sebeuvědomění se. Toto prostředí určuje požadavky a nabídky dospívajícímu člověku. Požadavky a nabídky mohou mít zřejmou podobu, a to například ve formě vzdělávání. Mohou, ale rovněž být určeny respektem či jinými měřítky hodnocení chování dospívajícího člověka, jako je například jisté pochopení k výstřednostem dospívajícího (Macek, 2003, s. 13-27).

4.3 Cíle a úlohy dospívání

Labáth tvrdí, že v průběhu dospívání by dítě mělo dosáhnout určitých cílů a také přejít přes nelehké úkoly. Dospívající by měl podporovat svůj rozvoj v citové, postojové, hodnotové a názorové úrovni. Měl by se osvobodit od rodiny. K tomu se pojí vytváření vztahů k vrstevníkům, rozvíjet mezilidské vztahy a vyznat se v nich. Velice důležitým cílem dospívání je sjednocení eroticko-sexuálního života do osobnosti jakožto celku a vyrovnávání se a postupné vyvíjení této silné potřeby. Zdokonalování se v životních cílech, přijímání hodnot a vytváření vlastních názorů. Nesmí se zapomenout ani na rozvoj vlastní identity. Tím se zamýšlí to, jací jsme, kdo jsme a čím se odlišujeme od jiných lidí a toto vše přijmout. Hlavním cílem, o který dospívající pomalu začíná bojovat, je, aby se osamostatnil, začal být zodpovědný a připravený na vše, především co se týče zakládání vlastní rodiny a v oblasti profesionální. Aby dokázal skloubit své

interpersonální vztahy s okolím, přáteli, svou profesí, a to vše bez zaujatosti nebo jiných informací, které poté vytváří nejistotu (Labáth, 2001, s. 20).

Podle Carr-Gregga jsou úkoly dospívajícího čtyři. Jednotlivé úkoly nemají svůj přesný začátek a konec. Prvním z těchto úkolů je si **vybudovat důvěryhodnou a příznivou identitu**, což je považováno za nejdůležitější úkol dospívání. Vše se bude odvíjet od vytvoření pozitivních představ. Lépe se pak budou navazovat vztahy a dospívající si snáze poradí s jinými úkoly adolescence. Musí poznat, kým vlastně je a toto zjištění přijmout. Negativní obraz sám sebe ho bude vyčerpávat a vytvoření pozitivní identity je pak mnohem náročnější. K tomu mohou pomoci osoby pečující, které by měli svého adolescenta chválit, brát ho jaký je a vzbuzovat v něm motivaci. Druhým úkolem je **získání určité nezávislosti k osobám pečujícím či opatrovníkům**. Nezávislost začíná již tím, že osoby pečující budou kritizovány a zpochybňovány. Dospívající si potřebují zkusit nezávislost a naučit se s ní pracovat. Začít se dá tak, že dospívajícímu zadáme úkol s předáním odpovědnosti za jeho splnění. Tím může být například chod domácnosti. Osoba pečující by měla být ku pomoci a adolescenta podporovat. Kde osoby pečující mohou dále naučit adolescenta nezávislosti je zacházení s penězi. Ne vše se bude dít dle představ, nastane doba propadu, adolescent zklame či udělá větší chybu. Důležité je mu tuto chybu odpustit a pokračovat dál. Nezbytné je nepřestat důvěřovat. Dostatek možností na zakoušení nezávislosti a současně stálé respektování názorů napomůže adolescentům získat úctu a zájem. Třetím úkolem adolescenta je si **najít milované osoby mimo rodinu**. Přijetí adolescenta mezi vrstevníky je velice důležité. Naopak odloučení se od přátel pro něj může být velice frustrující. V tomto období si mladí hledají opravdové přátele a přátelství berou daleko vážněji. Rovněž se objevují i první lásky a pro osobu pečující toto období není snadné. Obavy o partnera adolescenta by se měly sdělovat velice citlivě. Nikdy bychom neměli zapomínat na naslouchání názorů adolescenta! Je třeba dávat najevo porozumění. Bavení se o milované osobě pro dospívajícího nebude jednoduché. Rozpad partnerského vztahu pro něj bude nejspíše velice těžký, osoby pečující by zde měli mít pochopení a neměli by poukazovat na to, že jsou rádi, že se vztah rozpadl. Taktéž by na dospívajícího neměli tlačit, pokud se o tomto rozpadu bavit nechce. Může se ale také stát, že se z toho bude chtít vypovídat. Zde by mu osoby pečující měli naslouchat. Čtvrtým úkolem je **nalezení směru profesní kariéry, zajištění ekonomické nezávislosti a nalezení svého místa ve světě**. Hlavním úkolem tohoto období je se najít a poznat, jak nejlépe naložit se svou budoucností, tedy kde pracovat a kam směřovat. Dnešní doba tlačí na co nejlepší úspěchy.

Ničení idealismu díky negativním postojům mohou napravit osoby pečující, které by měli být citlivé, chápavé a stát při dospívajícím. Při výběru povolání vznikají a panují napjaté chvíle, které nejsou ani pro jednu stranu jednoduché. Osoby pečující by měli povzbuzovat při výběru studijního programu, nasměrovat ho, aby si vybral to, co ho zajímá a baví. Celkově by si osoby pečující měly odpustit takzvané rodičovské kázání, když se něco nepovede nebo nezdaří. Měli by dát prostor pro rozhodnutí adolescenta samého, tím mu totiž dávají najevo, že jej přijímají jako mladého dospělého (Carr-Gregg, 2010, s. 80).

4.4 Sociální pracovník a adolescent

Intervence s adolescenty vyžaduje od sociálního pracovníka odbornost hned v několika oblastech. Pracovník by měl brát v potaz potřeby adolescentů a dát jim možnost si vytvořit vlastní identitu. Dále je zcela nezbytné zpracovávat a chápat životní situace adolescentů, k čemuž nutně patří jejich ekonomická situace, zdravotní stav, a to včetně psychického zdraví. Také by měl sociální pracovník pomoci adolescentovi s hledáním práce, což je dalším krokem k zařazení se do společnosti. Alternativou je, že si adolescent přeje pokračovat ve studiu. V takovém případě pracovník pomáhá s výběrem škol a zaměření, konzultuje s adolescentem jeho silné a slabé stránky. Nezbytnou součástí je věnování pozornosti sociálnímu fungování adolescenta a také snížení jeho rizikového chování. Za tímto účelem může být využito různých individuálních či intervenčních programů (Časopis sociální práce, 2021, s. 57-70).

5 Výchova dítěte

Téma výchovy je velice široké a nemusí být jednoduché jej pochopit. V této kapitole se zaměříme na vysvětlení pojmu výchova z více úhlů pohledu, jmenujeme základní funkce výchovy, kterou by měli pěstouni zvládnout, a vysvětlíme, jak uplatňovat disciplínu ve výchově.

5.1 Definice výchovy

Sekot říká, že výchova je úmyslné působení společenských procesů, které jsou ve shodě s akceptovatelnými normami a hodnotami. Výchova nás učí porozumět společenským pozicím (Sekot, 2006, s. 34).

Průcha chápe výchovu jako postup, jenž úmyslně a zcela účelně vytváří předpoklady, které umožňují nejlepší rozvoj individua s jeho vlastními predispozicemi. Cílem je podpořit jedince, aby se stal autentickým, dobře začleněným a socializovaným (Průcha, 2003, s. 227).

Vorlíček naznačuje, že je vhodné použít pojmy jako „výchova mimo vyučování“, „estetická výchova“ nebo „mravní výchova“ pro správnější specifikaci oblastí výchovy. Použití „výchova“ bez přívlastku se může výhradně vztahovat na výchovu v širším smyslu (Vorlíček, 2000, s. 19).

Jůva zastává názor, že výchova jako pojem byla různě chápána autory i pedagogickými směry. Pařízek říká, že hlavním bodem výchovy je „*záměrné, soustavné a organizované působení na člověka*“ dále „*Výchova kultivuje vztah člověka ke světu*“ pomocí toho „*se utváří vztah člověka k přírodě, ke společnosti i k sobě samému*“ (Pařízek in Jůva, 1991, s. 28). Tomášek má na výchovu jiný pohled a definuje ji jako vědomou starost o dítě. „*Vychovávat znamená působit do nitra dítěte, aby v něm byla vyvolána žádoucí odezva jeho osobností a vloh po stránce intelektové, citové a sociální, které se mají za vedení vychovatele harmonicky rozvíjet a dopomoci dítěti k dosažení životního cíle*“ (Tomášek in Jůva, 1992, s. 28). Brezinka má filozoficko-pedagogické pojetí výchovy. „*Smysl výchovy spočívá v tom, abychom pomohli vychovávanému získat osobnostní vlastnosti, které ho uschopní k samostatnému a sociálně odpovědnému životu. Které vlastnosti k tomu patří, závisí zčásti na povaze jedince, zčásti na kultuře, v níž žije. Každá kultura sestává z určitého řádu životních podmínek, jimž se musí každý člověk přizpůsobit. Čím je nějaká kultura bohatší a komplikovanější, tím mnohostrannější jsou*

požadavky lidí, kteří v ní žijí“ (Brezinka in Jůva, 1996, s. 28). Jůva odkazuje i na Průchu a jeho definici výchovy, která je již definovaná aktuálnější verzí výše (Jůva, 1999, s. 28).

5.2 Funkce výchovy

Rodičovství a výchova je jedním z nejkomplicovanějších sociálních jevů. Výchova plní mnoho funkcí.

Jůva klade důraz na funkci z hlediska sociálních rolí, která je důležitá z toho důvodu, že tyto role má dítě do budoucna ve společnosti zastávat. Selhání jednoho člověka může vést k selhání pro celou společnost. Dnešní moderní občan má zastávat mnoho sociálních rolí, ať už se jedná o pracovníka, partnera, či ochránce prostředí. Moderní výchova má za cíl vytvořit zodpovědného a vnímavého partnera, jedince, který užívá morálních hodnot, a individua, který moudře zachází s volným časem. Výchova by měla směřovat k zachovávání sociálních rolí a k jejich respektování. Respektovat by je měla ve třech rovinách, které jsou volní, emocionální a intelektuální (Jůva, 1999, s. 39).

Mezi funkce výchovy dle Bendla patří přizpůsobení dítěte sociálním rolím, příprava k autoregulaci, příprava podmínek k formování samostatné osobnosti, přichystávání dítěte na uskutečňování sociálních (společenských) úkolů, předávání sociálně - historických zkušeností z pokolení na pokolení, stále dokola připomínat lidskou kulturu, přispívat k vyváženému vývoji individua, připravovat je na plnění konkrétních činností a úkolů a uspořádání prostředí a podmínek působících na jedince a skupinu (Bendl a kol., 2015, s. 12).

5.3 Uplatňování disciplíny v rodině

Matoušek ve své knize zmiňuje, jak má rodina uplatňovat disciplínu, aby své dítě dobře vychovávala. Výchova, která je příliš tvrdá a zahrnuje v sobě útočné chování osob pečujících k dítěti, převažuje v rodinách s dětmi s delikventním chováním. Dítě se totiž učí od osob pečujících, a jsou to právě oni, kdo používají agresivní chování a tělesné tresty. Není tedy skutečně s podivem, že podobné chování praktikuje i jejich dítě. Tělesné tresty se posléze navíc stávají méně účinnými. Vedou k tomu, že dítě raději lže, ovlivňuje své osoby pečující a dělá vše proto, aby se trestům vyhnulo. Nastává přesně to, čemu se osoby pečující snažily zabránit. Delikventnímu chování se dá zabránit pomocí uplatňování rodinné disciplíny. Pokud není uplatňována, jedná o *neuvědomělé rodičovské povzbuzování dítěte do delikventního chování* (Matoušek, 2003, s. 44), které bylo popsáno

již v padesátých letech Szurkem a Johnsonovou. Vše se děje nevědomě. Matka je pro dítě nejdůležitější osobou pečující, z čehož vyplývá, že dítě se učí od matky chování, které je mu zakázáno. Dítě vycítí přání a skryté sklony, tudíž se ztotožňuje i s tím, jak se osoba pečující chová. Skrytá přání osoba pečující může prozrazovat řečí těla, a to zapomenutím, nedbalostí či protichůdnými pokyny nebo zainteresování další cizí osoby. Tohle vše vede k procesu, který se nazývá *mezery v superegu*. Superego neboli svědomí se u dítěte vyvíjí nedostatečně, protože co nemělo být povolené, je považováno za dovolené. (Matoušek, 2003, s. 44).

6. Komunikace s dospívajícím a její specifika

Při rozhovoru s dospívajícím bychom se měli zaměřit na určitá specifika, která by měla komunikaci provázet. Komunikace není jednoduchá a snadno se dá udělat chyba, která může vyústit v hádku či jiný konflikt. Cílem kapitoly je základní vymezení pojmu komunikace od autorů Mareš, Křivohlavý, Joseph A. DeVito, Vybíral, Carr - Gregg. Následuje vysvětlení zdravé komunikace a jak by měla probíhat. Dále se zaměříme na naslouchání a jeho dělení, nahlédneme také na vhodné reakce pěstounů při rozhovoru s dospívajícím. Poslední oblastí je nejčastější negativní chování dospívajícího, které vyplynulo z dotazníkového šetření.

6.1 Vymezení pojmu komunikace

Sociální komunikaci můžeme zjednodušeně chápat jako sdělování, tedy výměnu informací. Křivohlavý a Mareš ovšem tíhnou k obecnějšímu porozumění sociální komunikace. Tvrdí, že dochází k výměně nejen informací, ale také idejí, nálad a postojů (Mareš, Křivohlavý, 1995, s. 15).

Pojem komunikace určuje význam všech verbálních a neverbálních sdělení (Joseph A. DeVito, 2001, s. 21). Tubbs komunikaci charakterizuje jako vztah mezi dvěma a více lidmi, při němž dochází k utváření významu. Této skutečnosti se říká komunikace (Tubbs 1991 in Vybíral, 2005, s. 27). Pod komunikací se dle definice rozumí sociální proces a instituce. Moscovic tvrdí, že i školy a celý systém vzdělávání je proces komunikace (Moscovici 2000 in Vybíral, 2005, s. 27).

Hayesová říká, že komunikace tvoří základ pro vzájemné působení ve společnosti. Komunikaci používáme každý den, a to při rozhovoru s druhými lidmi, při elektronické komunikaci nebo při neverbální komunikaci. Dva hlavní způsoby, jak vyjádřit lidskou komunikaci, jsou verbální způsob, tedy slovy, nebo neverbální způsob, tedy beze slov (Hayesová, 2013, s. 29).

6.2 Zdravá komunikace

Funkční komunikace je komunikace, která by měla být hodnotná. Pokud je člověk ve svém prostředí vystavován nekvalitní komunikaci, ovlivňuje to jeho smýšlení. Změní se i slovní zásoba, bude chudší a deformovaná. Při nezdravé komunikaci se mohou objevit panické záchvaty, stažení žaludku a mnoho dalšího. Proto je zdravá komunikace

velmi důležitá, a i odborníci z oboru psychologie – psychologové či psychiatři kladou důraz na komunikaci (Vybíral, 2009, s. 225).

Vybíral charakterizuje zdravou komunikaci v několika oblastech a ty nejvýznamnější následně popíšu. Vybíral řadí mezi aspekty zdravé komunikace bezprostřední reakci, kognitivní přizpůsobování, zájem o druhého, reciprocitu, humor, princip „třikrát ne“, podporu vývoje a flexibility, konzistenci interakcí a uvolnění.

Bezprostřední reakcí se snažíme se dát odpověď ihned, není však špatně, uděláme-li malou prodlevu, ba naopak. Ale když to budeme dělat často, zbytečně tím komunikaci ohrožujeme. Druhů odmlk je mnoho a jako příklad můžeme uvést „uražené“ reakce, nebo několikadenní neodpovídání a nereagování s cílem „potrestat“ partnera. (Vybíral, 2009, s. 227).

Kognitivní přizpůsobování znamená se přizpůsobovat slovnímu i mimoslovnímu repertoáru partnera v komunikaci, čímž zamezíme vzniku konfliktů. Když si někdo myslí, že se všemi může komunikovat totožně, nijak se nepřizpůsobit a prostě být „sám sebou“, tak je pro rozhovor do určité míry „nepoužitelný“. Takový člověk mnohokrát ani nejeví zájem o to, jak ostatní chápou jeho projev a často bývá sebestředný (Vybíral, 2009, s. 227).

Zájem o druhého znamená jevit zájem o informace, které nám sděluje, ale i o něj jako partnera. Přílišný zájem je nepřiměřený a otravný. Opak, tedy vhodný zájem, je zde vítaný a napomůže procesu celkového rozhovoru. Může vést k větší otevřenosti ze strany partnera. Důležité je, abychom udržovali oční kontakt. Zájem o druhého projevíme tím, že bedlivě nasloucháme, jsme vytrvalí a náš hlas je přátelský a pohled srdečný. Někdy se sejde více podnětů a udržovat oční kontakt je náročnější. Děje se to, když nahlížíme do dokumentů, připravujeme kávu, vyřizujeme telefonáty nebo něco hledáme. Tyto aspekty se mohou jevit jako nezájem o druhého. Dnešní profesionálové nebo partneři se dokáží naladit na rozhovor tak, že nevnímají „šum“. Partnera nebo odborníka při rozhovoru nenapadají jiné myšlenky, je pozorný, nepůsobí unaveně, agresivně a vystrašeně. Přizpůsobuje i svou slovní zásobu (Vybíral, 2009, s. 228).

Joseph A. DeVito uvádí, že důležitým aspektem vzájemné komunikace je projevovat zájem o druhého a naslouchat mu s empatií. Díky tomu je možné lépe porozumět tomu, jak se druhý cítí, což přispívá k lepšímu budování vztahů. (Joseph A. DeVito, 2008, s. 111)

Reciprocita neboli vzájemnost či synchronie je nedílnou součástí zdravé komunikace, a to jak v rozhovoru, tak v komunikaci ve skupině. Může se stát, že tento

princip není využit. Ale i pro méně aktivního komunikujícího je ostatně stejně důležitá volnost vzájemné spolupráce komunikace, tedy aby jeho dopomoc nebyla vyloučena jen díky tomu, že mu někdo jiný nevěnuje pozornost (Vybíral, 2009, s. 228).

Humor a žertování napomáhají ke zpříjemnění atmosféry. Samozřejmě si neděláme legraci z jiných účastníků a netaktním vtipům se vyhneme. Humor nám rovněž pomáhá v udržení pozornosti. Ale i zde platí poučka „všeho moc škodí“. Zbytečně velké množství humoru může naopak odvést pozornost. Dáváme si pozor na styl humoru, který je sprostý, nadsazený nebo černý. Je vhodné s humorem zacházet tak, abychom se nestali terčem posměchu. Zvolit správný styl humoru není jednoduché. Měli bychom mít na paměti, že humor vyžaduje jistou úroveň sociální inteligence. Měli bychom umět odhadnout, zda v dané situaci skutečně můžeme žertovat. Méně inteligentní lidé jsou nezřídka kdy středem posměchu. Naopak lidé s vyšší sociální inteligencí umí lépe zvolit styl humoru. (Vybíral, 2009, s. 229).

Plaňava uvádí, že humor nám může pomoci řešit některé komplikace a brát situace s určitým odstupem. Samozřejmě bychom si neměli plést humor s ironií nebo sarkasmem, jak zmiňují i jiní autoři. Měli bychom umět ocenit, když si někdo umí udělat legraci sám ze sebe. Toho je schopen pouze dobrý komunikátor. Smysl pro humor je všeobecně pokládán za složku, která by neměla dobrému komunikátorovi chybět (Plaňava, 2005, s. 81).

Třikrát ne je aspekt, kterým rozumíme následující: **Nezahrnujeme** ostatní přemírou nároků, které mohou vést k vyvolání záchvatu. **Nezahrnujeme** ani přílišnou kritikou, ta totiž může vést druhého do protiútku. Při kritice se soustředíme pouze na jednu věc a **nerozebíráme** přehnané zklamání. Je třeba si dát pozor na velkolepé závěry typu „S Tebou už nikdy.“ nebo „To si budu pamatovat do konce života.“ (Vybíral, 2009, s. 229).

Podpora vývoje a flexibility je dalším znakem charakterizující zdravou komunikaci. Podpora vývoje komunikace značí, že pokud byl rozhovor přerušen, člověk má mít možnost na něj navázat. Zdravá komunikace má napomáhat k rozvoji partnerů, neměla by je omezovat. Zde se prosazuje například respektování, umět se do druhého vcítit a vzájemná práce nad společným vývojem komunikace (Vybíral, 2009, s. 230).

Konzistence interakcí je aspekt, který je v našem jednání přirozený. Konzistentní interakcí je myšleno chování, jež není v rozporu s jednáním, které nastalo v minulosti. Příkladem nekonzistentní interakce může být: s přítelem jsme odloučili v dobrém, bez hádek a s úsměvem. Jenže poté došla informace, že mě přítel pomluvil. Příští komunikace

nebude působit věrohodně, protože již víme, že tehdy nebyla upřímná (Vybíral, 2009, s. 230).

Uvolnění většinou přichází na konci naší komunikace. Může se odehrávat po konfliktní události, po které by mělo dojít ke katarzi neboli k uvolnění. Někdy se jedná o shrnutí nebo „tečku za rozhovorem“ (Vybíral, 2009, s. 230).

6.3 Naslouchání

Umět naslouchat nejen mladistvým dospívajícím, ale i ostatním, není vždy snadné. Níže jsou popsány postupy, jak se naučit naslouchat a rozeznat aktivní a efektivní naslouchání, které nám taktéž může v mnohém pomoci.

Joseph A. DeVito tvrdí, že efektivní naslouchání s sebou nese mnoho výhod. Napomáhá nám se učit a získávat poznatky o druhých a navazovat s nimi vztahy. Tím, že budu mít informace o druhých, o světě, či o sobě, naučím se lépe vyhýbat potížím a začnu se rozumněji rozhodovat. Lidé mají větší úctu k lidem, kteří jim naslouchají a mají pro ně pochopení. Díky efektivnímu naslouchání mohou ostatním lidem pomáhat. Více se zaměřujete na to, co slyšíte, což vede k lepšímu pochopení druhých (Joseph A. DeVito, 2001, s. 81).

Borg popisuje naslouchání jako nejdůležitější hledisko v rozhovoru. Každý raději mluví, než poslouchá toho druhého, a proto je těžké někomu naslouchat. Také nám není cizí pocit, když hovoříme s někým, kdo naslouchat neumí. To s sebou nese nelibé pocity, může nás to kupříkladu znechutit. Aktivní naslouchání by mělo probíhat na vhodném, nejlépe klidném místě, protože okolní zvuky mohou narušovat kvalitu naslouchání (Borg, 2007, s. 22).

6.3.1 Proces naslouchání

Příjem signálů neboli sluchový vjem je pouze přijímání zvukových poznatků, nejedná o naslouchání. Naslouchání je širší pojem. V této fázi si všímáme nejen toho, co bylo řečeno, ale vnímáme i jiné podněty, a to jak verbální, tak i neverbální. Zaměřit bychom se měli na odstranění rušivých elementů, koncentrovat se na verbální a neverbální komunikaci, nezastavovat mluvčího, dokud nedomluví, a soustředit se na to, co nám mluvčí řekl.

Dešifrování signálů nám pomáhá rozluštit, co nám chtěl mluvčí sdělit. Důležité je se zaměřit i na emocionální stránku mluvčího. To znamená soustředit se na nové

informace, nevytvářet si vlastní závěr, doptávat se na nejasnosti mluvčího a nezapomenout parafrázovat jeho obsah.

Uložení do paměti znamená zapamatovat si to, co jsme slyšeli, ale ne nutně slovo od slova. Taktéž to znamená nepoužívat žádné poznámky, zapisovat si pouze klíčové informace, tedy třeba telefonní čísla, datумы schůzek a podobně. Zaměřit se na ukládání informací můžeme tak, že informace budeme sumarizovat do snadno zapamatovatelné podoby. Nastavíme si hlavní ideu myšlenky a její priority.

Vyhodnocení souží ke zhodnocení sdělených informací. Stává se, že někdy se snažíme kriticky hodnotit nevyslovené závěry. Zefektivnit vyhodnocení lze tak, že rozlišíme fakta od osobních přesvědčení, nebudeme přistupovat k vyhodnocení, dokud všemu neporozumíme a rozlišíme předsudky od osobních názorů.

Reakce představuje odezvu na událost. Reakce se dělí na dvě etapy. První etapou je doba, kdy druhý stále hovoří. Druhá etapa následuje po ukončení sdělení. Reakcí v první etapě je dávat najevo, že posloucháme. Ve druhé etapě bychom měli dát najevo naši přítomnost, klást otázky na dovysvětlení, ale i vyjadřovat pochyby či souhlas. Vylepšit naši reakci můžeme vstřícným chováním a vhodnými gesty, kterými dáváme najevo zpětnou vazbu. Za své reakce bychom měli vždy zodpovídat (Joseph A. DeVito, 2001, s. 82).

6.3.2 Efektivní naslouchání

Efektivní naslouchání je umění adaptovat se na určitou situaci v různém rozsahu. (empatie – objektivita, zdrženlivost – kritičnost, povrchnost – hloubka)

Empatické a objektivní naslouchání – pokud chci někomu naslouchat, měl bych naslouchat s empatií. Empatie nám pomůže se do někoho vcítit a chápat jeho myšlení. Empatické myšlení je při naslouchání nejtypičtější. Nastávají nicméně často situace, kdy empatie musí jít stranou a je třeba naslouchat objektivně. Stále se však snažíme držet toho, že chceme porozumět jak myšlenkám, tak i pocitům mluvčího. Pokud nezvládneme oboje, naše naslouchání jsme nezvládli do konce (Joseph A. DeVito, 2001, s. 86).

Nezaujaté a kritické naslouchání slouží k přijímání nových informací, což vede k vytvoření podmínek k porozumění druhému. Není snadné ze začátku rozhovoru být nezaujatý, ale neměli bychom být ani moc kritičtí. Všeobecně se vyhýbejme předčasným úsudkům a zaujatosti. Nepřekrucujme informace, nezjednodušujme je a ani je nezveličujme. Kritické naslouchání využíváme, když je třeba situaci nějak zhodnotit.

Nezaujaté myšlení použijeme, když chceme vyjádřit podporu a povzbuzení (Joseph A. DeVito, 2001, s. 86).

Vnější a hloubkovým nasloucháním se snažíme zjistit jasný význam sdělení. Hloubkové naslouchání zahrnuje umění naslouchat do hloubky. Při hloubkovém sdělení bychom měli sledovat neverbální projevy mluvčího. A samozřejmě i zde platí, že pokud něco nevíme, tak se doptáme. (Joseph A. DeVito, 2001, s. 86).

6.3.3 *Aktivní naslouchání*

Jedním z cílů **aktivního naslouchání** je ověřit si, zda posluchač správně porozuměl sdělenému obsahu. Způsobem, jak můžeme toto porozumění podpořit, je parafrázovat myšlenky mluvčího. To napomáhá ke vzájemnému potvrzení si, že byl obsah sdělení správně přijat. Projevujeme tím svůj zájem o mluvčího a jeho myšlenky. Dalším velice důležitým aspektem aktivního naslouchání je pochopení pocitů mluvčího. Jde o verbalizování možného emočního rozpoložení osoby, která nám informace sděluje. Jako příklad můžeme uvést fráze typu: „Nedokážu si představit, jak to je těžké“, „Rozumím, jak se asi cítíš“. Řečník od nás bude mít objektivní náhled na sebe. To se může hodit, pokud je rozhněvaný, ztrápený či uražený. Jako příklad můžeme uvést „Vidím, že jste rozrušený.“, „Cítím z Vás, že je to pro Vás velická starost.“ Získání náhledu na sebe umožňuje mluvčímu hovořit o jeho pocitech. Zrcadlení pocitů nepřeháníme ani nezmírňujeme. Další technikou je doptávání se, díky čemuž získáváme více informací. Otázky by měly vytvářet oporu, že své myšlenky a pocity může mluvčí dál rozvíjet. Taktéž by měly stvrzovat naši pozornost a péči. Jako příkladnou otázkou uveďme „Jak jste se při tom cítil?“ (Joseph A. DeVito, 2001, s. 89).

Sharry dodává, že aktivním nasloucháním napomáháme k nalezení cesty k řešení problémů a naučíme se dospívajícího lépe chápat. Techniky aktivního naslouchání nejsou jednoduché a pokud je využíváme poprvé, můžeme se snadno dopustit chyb. Neměli bychom zde vyjadřovat naše prvotní myšlenky, neboť to může být mimo téma a v druhém můžeme způsobit dojem, že se o něj dostatečně nezajímáme a nemusíme působit empaticky. Dbáme na oční kontakt, jež navozuje pocit bezpečí. Neměli bychom zapomenout ani na povzbuzování mluvčího, a sice příkyvováním a ponecháním prostoru pro potřebné mlčení, aby měl mluvčí dostatek času na přemýšlení a sdělení informací. Neděláme předčasné závěry a úsudky (Sharry, 2006, s. 107).

Plaňava říká, že v aktivním naslouchání se snažíme zapojovat verbální i neverbální komunikaci. Užitečnou dovedností je schopnost pracovat s tichem, což napomáhá ke společnému souladu (Plaňava, 2005, s. 83).

Borg zmiňuje, že aktivní naslouchání je obtížné, protože vyžaduje velkou míru soustředění. Všeobecně se setkáváme s tím, že lidé raději mluví, než naslouchají. Jedním z důvodů může být, že se této schopnosti ve školním prostředí neučíme. Aktivní naslouchání pomáhá podporovat sebevědomí (Borg, 2007, s. 22).

6.4 Vhodné reakce osob pečujících

Mezi vhodné reakce osob pečujících Carr-Gregg řadí respekt k dospívajícímu, všímání si varovných známek a častou společnou komunikaci. Neměli bychom zapomínat ani na vyjadřování naší hrdosti k dospívajícímu.

6.4.1 *Respekt k dospívajícímu* znamená, že dospívajícího přijímáme vážně a vnímáme jej jako mladého dospělého. V tomto období je důležité, aby osoby pečující jednali s úctou a nákloností. Dospívající stojí na pomyslné hranici, musí se totiž rozhodnout, kam bude svůj život směřovat. Osoba pečující by měla jeho rozhodnutí respektovat, jelikož opora je pro mladé nezbytná. Oporu budou potřebovat i při neúspěchu, který jej může stát mnoho sil (Carr-Gregg, 2010, s. 61).

6.4.2 *Dát najevo hrdost* patří mezi důležité aspekty komunikace. Osoby pečující tím také projevují svou náklonost k dospívajícímu. Skutečnost, že jsme druhými milováni, patří k nejvýznamnějším pocitům, které často bývají doprovázeny projevením podpory. Dospívající je schopen rozeznat zklamání ze strany osob pečujících, což nezřídka kdy vede k tomu, že začne sám sebe obviňovat. Úkolem každého dospívajícího je se naučit nejen přijímat vlastní neúspěchy, ale také se z nich ponaučit. Podpora dospívajícím pomáhá zvládat těžké chvíle a posouvat se dál (Carr-Gregg, 2010, s. 62).

6.4.3 *Všímání si varovných známek* napoví osobám pečujícím, že přizpůsobování se změnám způsobuje dospívajícímu problémy. Může se jednat například o nadbytek informací, ať už ve škole či v nové práci. Do toho se může přidat odloučení od kamarádů ze školy. Obavy z neúspěchů ve škole či zaměstnání v dospívajících způsobují strach, že osoby pečující zklamou. Osoby pečující by měly tyto známky stresu vnímat a udělat si čas na vzájemnou komunikaci. V opačném případě hrozí, že dospívající interpretuje informace nesprávně, což

vede k nepochopení. Mezi varovné známky patří také náladovost či nechuť komunikovat o studiu nebo práci, úbytek kontaktů s přáteli, neochota chodit na rodinné akce či nepředvídatelné změny chování (Carr-Gregg, 2010, s. 63).

6.4.4 Častá společná komunikace napomáhá překonat toto těžké období spojené s mnoha změnami. Zvykání si na nové skutečnosti nemusí být pro dospívajícího jednoduché a nezbytná je zde podpora osob pečujících. Kupříkladu přesun na novou školu nebo do nového zaměstnání značí přechod z bezpečného prostředí do toho nového a neznámého. Nové zájmy a koníčky jsou pro mladé dobrým způsobem, jak se seznámit s novými přáteli, a tak si vytvářet podněty ke komunikaci. I když se dospívající osamostatňuje, stále vyžaduje podporu své rodiny. Nová životní etapa v nich může vytvářet nejistotu. Nejistotu mohou skrývat pod přetvářkami, protože strach jim neumožní si připustit, že se cítí nejistě a mají strach. Osoba pečující by v takovém případě měla dospívajícího povzbudit. Společná komunikace a podpora rodiny dává najevo adolescentům, že osoby pečující jim věnují svou pozornost a vědí, že toto období je pro ně obtížné (Carr Gregg, 2010, s. 64).

Nakonec hormonální změny ustávají a nelehké období dospívání končí. Mladý dospělý přestává osoby pečující vnímat s odporem. Osoby pečující byly pro mladého dospělého velkou oporou. Po dlouhé a někdy namáhavé cestě jsou osoby pečující vyčerpané, a proto rády uvítají odpočinek (Carr-Gregg, 2010, s. 65).

6.4.5 Práce rodičů s konfliktem

Prchal definuje konflikt jako rozpor, nesouhlas či střet. V období adolescence je časté, že vznikají konflikty mezi osobami pečujícími a dospívajícími. Samozřejmě ne všechny tyto konflikty končí špatně. Pubescenti nicméně mohou reagovat velice prudce, neboť jsou obecně citlivější. K období dospívání patří ztráty ve vztahové a sportovní oblasti, tedy například ztráta první lásky či prohra v důležitém turnaji. Proto je důležité, abychom ochraňovali mladé před konflikty a přistupovali k nim citlivě (Prchal, 1970, s. 6).

Naštvaní je pro mladého typ obranného chování, které mu dává „bezpečné“ místo, když neví kudy kam. Pod hněvem se většinou skrývá smutek či strach. Právě v těchto pocitech zastíráme naše opravdové vnitřní pocity, které nechceme dát najevo.

Pro adolescenta je lepší být naštvaný, než smutný nebo utrápený (Carr-Gregg, 2010, s. 43).

Někdy nastanou situace, kdy dospívající začne vyhrožovat odchodem z domova. Takovou informaci osoba pečující jistě nečeká, nicméně reakce typu „Tak se sbal a běž.“ skutečně nejsou na místě. Takové reakce vedou jen k větší eskalaci konfliktu. Mohlo by se následně opravdu stát, dospívající nebude chtít ustoupit už vůbec. Dále si dávejte pozor na sarkastické poznámky, které mohou situaci zhoršit. Vyhněte se frázím, že se nemůžete dočkat, až dospívající odejde. Tohle není řešení, pouze to vede k tomu, že se obě strany cítí provinile. Pozor si také dejte na urážky. Často se zdá, že adolescenti urážky neřeší, ale opak je pravdou. I malá urážka se může proměnit v hněv. Nejracionálnější přístup je zamyšlení se nad otázkou, proč tato situace vůbec nastala. Důležité je zjistit, kde nastal problém. Může se jednat o problémy ve školním či rodinném prostředí, nebo také v zaměstnání. Lepší je, když si vše s dospívajícím vyjasníte. Adolescent uvidí, že na něm někomu záleží a nemusí se bát vyjádřit své starosti z nepřijetí či znemožnění (Carr Gregg, 2010, s. 66).

6.5 Negativní chování dospívajícího

Mezi časté negativní chování dospívajícího patří například lež, neposlušnost, hněv, agrese a odmítání. Tuto skutečnost potvrdilo i dotazníkové šetření, o kterém budu ještě v následujících kapitolách hovořit. Níže jsou krátce vysvětleny a popsány tyto reakce.

6.5.1 Lež

Pravdomluvnost odpovídá tomu, co je skutečné. Opakem je lež čili nepravda. Lež se neshoduje s vnitřním míněním. Obecně platí, že lžeme za určitým účelem. Nejčastější příčinou bývá snaha vyhnout se komplikované situaci nebo uskutečnění nějakého přání. U dítěte musíme rozlišit, zda je na takové intelektuální úrovni, aby mohlo rozeznat omyl od vědomého úmyslu, tedy zda jde o výplod fantazie či nikoli. Ne každá situace, kdy dítě uvádí nepravdu, musí být interpretována jako lež. Dalším důvodem může být neúmyslné jednání. Děti, obzvláště ty malé, si ve své fantazii přetvářejí skutečnost tak, aby jim byla jasná a srozumitelná. Jsou přesvědčeny, že říkají pravdu, i když z pohledu dospělého to tak není. Děti je samozřejmě vhodné vést k pravdomluvnosti, a tedy je důležité si dávat pozor na to, co říkáme (Bartko, 1980, s. 125).

Hutyrová zmiňuje, že dítě lže, pokud už neví, jak v nelibých situacích jednat. Lží se často nějaká situace zapírá, ať už se jedná o školní prospěch nebo jiné problémy (Hutyrová, 2006, s. 21).

Mezi časté příčiny lhaní patří panovačný postoj osob pečujících či vychovatelů. Dítě se chce vyhnout trestu, a tak začne lhát. Nejčastěji se s lhaním u dětí setkáme ve škole. V průběhu pár let „osvojování“ lhaní může nastat, že se v dítěti vypěstuje sklon k utíkání od nepříjemných situací. Při prvním lhaní dítě nemá odvahu se přiznat, že lhalo, a nastává situace, že začíná lhát častěji (Bartko, 1980, s. 125). Strach z trestu je pro dítě veliký, ale ne z hlediska přísnosti, ale spíše z hlediska potupy (Hutyrová, 2006, s. 21). Někdy dítě lží zakrývá neúspěchy a jindy pak cílí na to, aby nebylo omezováno od svých zájmů. Může se jednat o lhaní v oblasti plnění svých úkolů. Lež je snadnou cestou k oproštění se od různých připomínek. Jiný druh lži má za cíl ublížit, a sice formou pomsty, tedy poškodit někoho jiného (Bartko, 1980, s. 125). Dle Hutyrové může být motivem jednání například získání určité výhody. V tom případě lhaní nemůžeme považovat jako obranný reflex, ale jako vědomé jednání (Hutyrová, 2006, s. 21).

Dalším motivem ke lhaní může být vychloubání neboli zkreslování situací o sobě samém. Pokud dítě trpí pocitem méněcennosti, má potřebu se chvástat před ostatními a říká o sobě věci, které většinou neodpovídají skutečnosti. Pokud nastane situace, kdy dítě lže úmyslně, měli bychom dítěti objasnit, jak na lhaní pohlíží společnost, tedy bychom měli apelovat na morální špatnost lhaní.

Dítě se také uchyluje ke lhaní z důvodu, že má z něčeho strach. V tomto momentě se zaměříme na dítě a jeho schopnost si příště strach přiznat a nebát se ho projevit (Bartko, 1980, s. 125).

6.5.2 *Neposlušnost*

Dítě se také může projevovat neposlušností. Není zde myšlena pouze ojedinělá neposlušnost, ta je totiž pro zdravý vývoj velice důležitá. Máme na mysli tu neposlušnost, kdy se pro dítě vše stává problémem. Dítě pak nechce poslouchat osoby pečující, jejich nařízení a povinnosti. Neposlušnost může také poukazovat na přehnané nároky od okolí dítěte (Bartko, 1980, s. 68).

Důležité je upozornit, že s výchovou disciplinovanosti se musí začít již v útlém věku dítěte. V opačném případě to bude mít nešťastný vliv, a to jak na dítě, tak i na osobu pečující. Vždy se snažíme najít příčinu neposlušného chování u dítěte. Neměli bychom ani opomenout, že každé dítě je individuální a na každé funguje něco jiného. Neexistuje

proto ani univerzální rada na neposlušnost. Spouštěcími znaky neposlušnosti mohou být vzdor, lehkovážnost či zášť k okolí. Osoby pečující by měly apelovat na splnění úkolů, které dítě dostalo. Nezapomeňme postupné plnění úkolů i kontrolovat. Dítě tak nějak už ví, jestli osoba pečující bude apelovat na plnění úkolů, a zda bude důsledná či nikoli. Správným výsledkem výchovy je poslušnost. Dávejme pozor na to, že trestem si poslušnost u dítěte nevybudujeme (Bartko, 1980, s. 68).

6.5.3 Hněv

Dentemarová ve své publikaci, která je zaměřená na hněv, zmiňuje, že hněv je jednou z lidských emocí. V této publikaci zmiňuje i hněv v období dospívání. Ten se vyznačuje častými konflikty mezi osobami pečujícími a dospívajícím. Právě hněv dospívajícím napomáhá při nacházení jejich cesty k nápadům, dojmům a přáním. Zároveň je pro nás velice důležitý, popohání nás dopředu. Hněv může dospívajícího motivovat k dřívějšímu odchodu z našeho bydliště. Těžké období dospívání s sebou nese i osamostatňování se. To ruku v ruce jde s rostoucím hněvem na osoby pečující. Dospívající sice nechce opouštět své osoby pečující, ale pocit nezávislosti je často silnější. Proto je hněv důležitý, napomáhá ostatně mladým k dodání odvahy a osamostatnění se. Dále je dobrý k tomu, že se snažíme rozpoznat problémy a díky tomu dosahovat určitých cílů. Pomáhá nám rovněž k tomu, abychom zvládali překážky, které nám život nastaví (Dentemarová, 1996, s. 16).

Kast hněv popisuje jako jednu ze základních emocí, a to jako emoci nepřátelskou. Hněv je emoce, která nastane v době, kdy se velice rozčílíme. Celý svět se obrací proti nám a my se pak rychleji rozhněváme. V těchto situacích, kdy se na nás celý svět tváří nepřátelsky, zaujímáme buďto postoj se strachem, tedy utíkáme či ustupujeme, anebo této situaci čelíme. Každý reagujeme jinak, někdo spíše exploduje, druhý zas imploduje, tedy se vnitřně sesype a neprojevuje to na venek (Kast, 2010, s. 12).

Podle Suché a Dolejše může mít hněv pozitivní dopad na to, že člověk konečně vyjádří své pocity a může tak začít řešit své problémy (Suchá, Dolejš, 2016, s. 30).

Křivohlavý přidává k hněvu cennou informaci. Z hněvu se může stát nenávisť a ta se může rozšiřovat z jedince na větší skupiny lidí. Všeobecně tato emoce, kterou pociťujeme, značí, že se odehrává něco jinak, než bychom chtěli. Dále může značit jinakost názorů a problémy, které by se měly začít řešit, nebo nastínění určité nespravedlnosti nebo nebezpečí. Hněv bychom měli brát jako pohotovost či odhodlanost v jednání. Co v nás většinou vzbudí pocity hněvu či zlosti není tak těžké uhodnout.

Většinou je příčinou to, že se nás někdo dotkne. Dochází pak k devalvaci naší hodnoty neboli k ponížení (Křivohlavý, 2004, s. 9–28).

6.5.4 Agrese

Všeobecná definice pojmu agrese není. Můžeme se však podívat na latinské slovo *agressivus*, což znamená agresivní anebo útočný (Vít (nedatováno) in Suchá, Dolejš, 2016, s. 25). Protože není lehké tento pojem definovat, jsou vytvořeny dvě skupiny definic. První se zaměřuje na úzké pojetí agrese, která ji definuje jako něco zlého, co má za cíl škodit druhým. Druhá v sobě obsahuje širší pojetí, které chápe agresi nejen jako poškozování cizích osob, ale taktéž jako chování, které pomáhá člověku dosáhnout svých cílů. (Janata, 1999, s. 20).

Americká psychologická asociace chápe tento pojem jako chování zaměřené na ubližování druhým, a to jak fyzické, tak psychické. Můžeme jej rozlišit od hněvu tak, že hněv se zaměřuje na překonání cíle, tedy soupeře, ale ne nutně skrze újmu či zničení. Když někdo takové chování činí vědomě s hlavním cílem druhého zranit, nazýváme toto chování nepřátelskou agresí (APA, 2018) [online].

Podle Kasta máme chápat agresi jako chování, které nás vede k určité změně. Většinou pak k poškozování objektů či dokonce lidí. Pokud se jedná o agresi, která se zaměřuje právě na ono lidské tělo, tak hovoříme o agresii brachiální. Mluvíme o ní v případě, kdy je v nás vyvolán pocit, že chceme na někoho zaútočit. Jako dítě takto člověk běžně reaguje, ale v dospělosti již přecházíme k podobě verbální. Zvýšíme hlas či ujdeme silnější slova a tak podobně. Agrese, hlavně ta verbální, nabývá mnoha podob. V dnešní době vnímáme brachiální agresi jako napadení, tudíž od ní upouštíme. Schylujeme se častěji k agresii verbální, která má však častokrát mnohem hlubší dopady, než si jsme schopni uvědomit. V tomto procesu je totiž shazována naše soudnost a úcta, což se může později negativně projevit na našem egu. Nejhorší je souběh verbální a fyzické agrese. Agrese a hněv jdou ruku v ruce, protože oba tyto pocity nastávají v okamžiku, kdy je naše hodnota ponížena či znejistěna. Následuje to, že se chceme cítit lépe, a tak reagujeme nepřátelsky. Následuje nekonečný souboj o to, kdo koho více urazí či poníží. K tomuto však nikdy nedojde a povětšinou nic tímto způsobem nezískáme. Vzniká jen a pouze koloběh násilí, který je nemožné jen tak zastavit, neboť agrese je projev hněvu, který je vyvolaný v druhém člověku (Kast, 2010, s. 13).

6.5.5 Odmlouvání

Odmlouvání je problém, jemuž čelí mnoho osob pečujících. Odmlouvání vede k pocitům naštvání a frustrace, a tedy může být jedním z důvodů, proč osoby pečující fyzicky trestají své dítě. Je podstatné rozumět důvodům, proč dítě odmlouvá, a zároveň zůstat klidným a se situací se efektivně vypořádat. Dítě může mít námitky, a dokonce se svým rodinným příslušníkům vysmívat. Mohou také odmlouvat učitelům ve škole nebo jakýmkoliv jiným osobám s určitou autoritou v různých prostředích. Existuje několik důvodů, proč dítě odmlouvá, a to například, že se snaží vyjádřit své potřeby. Dítě si ještě nevytvořilo dovednost vyjádření svých myšlenek, pocitů a potřeb. Pokud se dítěti nedostane kladné odpovědi na jeho pocity, nebo pokud se cítí nepochopeno, tak odmlouvání může sloužit jako prostředek pro získání pozornosti. Na druhou stranu se také může snažit vyjádřit svůj strach atp. Existuje samozřejmě mnoho dalších důvodů, proč k odmlouvání dochází a je vhodné je správně identifikovat (Pickhardt, 2020) [online].

7 Empirická část

7.1 Popis návaznosti na první část KP

Podpůrný metodický dokument má pomoci najít cestu k řešení aktuálního problému při komunikaci s dospívajícím v náhradní rodinné péči. Takový návod, jak lépe najít vhodnou komunikační cestu k dospívajícímu, ocení osoby pečující, které se potýkají s nepochopením, agresí, smutkem či strachem ze strany svěřeného dítěte. Již z dotazníkového šetření, tedy z analýzy potřeby, vyplynulo, že nejčastějšími problematickými tématy mezi osobami pečujícími a dospívajícími dětmi jsou odmítání, agrese a neposlušnost. Metodika se tedy zaměří na rady a tipy ohledně komunikace s dospívajícím.

7.2 Popis možných řešení dané problematiky

S ohledem na danou organizaci a cílovou skupinu jsem se rozhodla zpracovat metodický materiál podporující komunikaci doprovázejících osob s dospívajícím dítětem. Jako daný materiál byl zvolen stručný textový dokument, jež je možné dát do formy brožury či letáku. V metodice budu postupovat na základě tematických okruhů, které osoby pečující zmiňovaly. V dotazníku se nejčastěji objevovaly negativní projevy chování, se kterými jsem se seznámila v odborné literatuře a představila je v teoretické části práce. Na koncích určitých oddílů jsou tipy pro osoby pečující s univerzálními radami. Nenašla jsem žádnou metodiku, která by toto konkrétní téma obsahovala. To však neznamená, že žádná taková metodika neexistuje. Materiály jsou ostatně často součástí interních souborů, které jsou neveřejné. V organizaci Maltéžská pomoc mou nabídku na vytvoření metodiky přijali, což bylo důvodem, proč jsem tuto organizaci zvolila.

Textový dokument napomáhá k řešení obtížných komunikačních potíží, které mohou nastat při rozhovoru s dospívajícím. Poskytuje nové úhly pohledu na adolescenta, na jeho emoce a pocity. Snaží se překlenout bariéry mezi osobou pečující a mladým dospělým. Metodika napomáhá předcházet vypjatým situacím.

7.3 Popis změny, které bude dosaženo díky navrženému řešení

Očekávaná změna souvisí s možným obsahovým seznámením osob pečujících s přístupem k dospívajícímu dítěti a rozšířením jejich povědomí o způsobu komunikace. Může se stát, že klienti nebudou chtít provést jakoukoli změnu. V takovém případě může sociální pracovník využít jiného typu intervence. V případě, že je klient připraven na změnu, může dojít ke zlepšení či prohloubení vztahu mezi osobou pečující a adolescentem. Pozitivní změna může nastat i ve školním prostředí a sociálním okolí adolescenta. Může dojít ke dlouhodobé změně charakteru, a to ze strany osoby pečující, neboť bude lépe edukována ke zvládnutí vyhrocených situací. Do budoucna je vyšší šance, že se potíže budou vyskytovat v omezené míře a jejich následná eliminace bude snazší.

7.4 Identifikace limitů dosavadního řešení

Metodika je tvořena na základě poskytnutých podnětů. Mezi ně taktéž patří informace, že doprovázející organizace Maltézká pomoc doposud takovou metodikou nedisponuje, a tudíž jde o snahu přispět ke zlepšení stávající praxe. Metodický dokument je orientován pouze na adolescenty, není zaměřen na minoritní skupiny. Dokument není schopen nabídnout řešení k velmi specifickým problémům, slouží pouze jako obecná příručka. I při přesném následování této metodiky nemusí být daný problém vyřešen. Je třeba si uvědomit, že každá náročná situace má svůj individuální charakter. Neexistuje univerzální řešení.

7.5 Popis cílového stavu

Metodika má za cíl vytvořit mezi osobou pečující a svěřencem podpůrnou a empatickou komunikaci. Dále slouží k odbourání předsudků a vyřešení náročných, až vyhrocených, situací. Metodika se snaží nasměrovat osobu pečující k udržení svých emocí, k lepším reakcím, k pochopení adolescenta a jeho situace a ke zlepšení vztahu mezi osobou pečující a mladým dospělým.

7.6 Popis navrhovaných metod

Metodický dokument je psán formou otázek a odpovědí, které vychází z odborné literatury. Sociální pracovník na základě intervence s rodinou poskytne metodický dokument, jež může napomoci rodině řešit jejich konkrétní situace. Sociální pracovník také ukáže, jak s metodikou pracovat a co metodika nabízí.

Navrhovanou metodou je především komunikace. Ta by měla být klidná a rozvážná. Osoba pečující by si měla uvědomit, co je zdrojem vypjatých situací. Tedy zda se jedná o negativní projevy chování či školní prospěch, špatné začleňování a tak dále. Osoba pečující reaguje klidně, je empatický a otevřený novým řešením. Je oporou svému dospívajícímu svěřenci, který ho potřebuje. Dbá na správný a klidný průběh řešení situace.

7.7 Provedení terénního průzkumu na potvrzení analýzy potřeby

Po dohodě s vedoucím pracovníkem Maltézké pomoci byly vytvořeny dotazníky, které byly následně rozdány v pěstounských rodinách. Z analýzy potřeby, tedy v našem případě z dotazníků, vyplývá, že tohle téma je mezi osobami pečujícími a sociálními pracovníky velice vítané. Osoby pečující ocení metodiku, která jim poskytne jiný úhel pohledu na řešení daného tématu při komunikaci se svěřeným dítětem. Sociální pracovníci budou rádi za materiál, který mohou poskytnout svým pěstounským rodinám.

7.8 Vývojový diagram použití

7.9 Prediktivní analýza rizik a dopadů v cílovém prostředí

Rizika spojená s negativním dopadem vytvořeného metodického materiálu se mohou dotýkat formálních a obsahových hledisek.

Z hlediska formálního se může jednat o příliš dlouhý text, který nemusí zaujmout. Text se může zdát jako neadresný, může také používat jazyk, jež nebude vhodný pro pěstouny.

Z obsahového hlediska hrozí hned několik rizik. Jedním takovým rizikem je že osoba pečující nebude s daným obsahem souhlasit. Komplikací může být i jiný styl výchovy osob pečujících, kteří se stylem výchovy uvedeným v metodice nemusí souhlasit nebo mu do značné míry nemusí rozumět.

Jedním z rizik u sociálních pracovníků může být nechuť číst metodický materiál. Dalším rizikem je, že metodický dokument neosloví svým formátem, nebo svým textem po obsahové stránce. Rizika ze strany pečujících osob jsou neakceptování vlastní nejistoty, odmítání četby metodiky a nevole se podílet na seberozvoji. Taktéž ho metodika nemusí oslovit, popřípadě nebude jevit zájem o její četbu. Možným rizikem je také výskyt nového a lepšího produktu se zaměřením na komunikaci s adolescentem, což může vést k tomu, že tento produkt již nebude validní.

7.10 Návrh a realizace pilotního ověření zavádění metodického postupu v organizaci

Navrženou metodiku kriticky zhodnotí sociální pracovníci a upozorní na případné chyby a doplní své postřehy. Metodika bude nadále upravena a přizpůsobena dle poznámek sociálních pracovníků. Vyhotovení finální podoby metodiky proběhne po jejím celkovém kladném zhodnocení a opravení nedostatků.

Pěstounským rodinám se nabídne metodika ve formě zpracované brožury. Cílem metodiky je dosažení změny komunikace mezi osobami pečujícími a dospívajícími. Sociální pracovníci mohou nabídnout osobám pečujícím a dospívajícím další pomoc a podporu v práci s metodikou. Sociální pracovníci po vymezeném období ověří, jestli se danou metodiku podařilo v pěstounských rodinách pročíst, a zda jim pomohla. Po konzultaci se sociálními pracovníky bylo vymezené období stanoveno jako 2 měsíce, tedy období pro pravidelnou povinnou návštěvu sociálního pracovníka v rodině.

7.11 Evaluace pilotního ověření

S ohledem na časové zpracování této práce nebylo možné provést kompletní pilotní ověření a zjistit zpětnou vazbu ze strany pěstounských rodin. Proces pilotního ověření se dostal do fáze kritické reflexe ze strany sociálních pracovníků a bude následovat další bod postupu, kterým je předání metodiky pečujícím rodinám. Podněty a kritické zhodnocení sociálních pracovníků jsou již obsaženy v metodice, která je v této práci

přiložena. Časový harmonogram pilotního ověření nebylo tedy vzhledem k termínu odevzdání bakalářské práce možné plně uskutečnit. V dané fázi je metodika připravena k nabídnutí pečujícím osobám.

Závěr

Teoretická část bakalářské práce se zaměřuje na vysvětlení klíčových pojmů, které slouží jako základ pro zpracování metodického dokumentu. Hlavními tématy jsou rodina, pěstounská péče, adolescent a výchova. Další nezbytná kapitola se zabývá komunikací mezi osobou pečující a svěřeným adolescentem. Je zde nastíněn komunikační styl a chování adolescenta, který se mnohdy vzpírá nebo oponuje tak i chování osoby pečující, která nemusí vědět, jak vhodně reagovat. Rovněž jsou v této části poskytnuty informace o vhodných reakcích osob pečujících a možných zdravých komunikačních stylech.

Pro zpracování praktické části byla vybrána forma metodiky jako podpůrného materiálu vhodně nápomocného osobám pečujícím. Metodika byla zpracována po dohodě s doprovázející organizací ve formě brožury, která je prakticky vhodná pro využití v doprovázejících organizacích. Aby mohla tato brožura vzniknout, musela být provedena analýza potřebnosti, a to formou dotazníkového šetření. To nám potvrdilo, že vytvoření této metodiky je pro pěstouny nezbytné.

Cílem bakalářské práce byl vytvořit metodický dokument pro pěstounské rodiny. Dle mého názoru byly cíle bakalářské práce naplněny. Za naplnění cíle pokládám: vytvoření metodického dokumentu, popsání a vysvětlení klíčových pojmů a témat (rodina, pěstounská péče, výchova, adolescent, komunikace). Jedním z cílů bylo také navázat kontakt s doprovázející organizací a seznámit se s obtížemi její práce, zvláště v klientských rodinách pečujících o dospívající děti. Pro tuto doprovázející organizaci byla následně vytvořena metodika určená pro pěstouny. V metodice jsou rozebrány důležité pojmy a uvedeny tipy, jak s adolescentem komunikovat, aby nedocházelo ke konfrontacím.

Pro praxi sociální práce metodika přispívá k podpoře pěstounských rodin z hlediska komunikace se svěřenými dospívajícími. Napomáhá k získávání rodinných kompetencí, které jim mohou pomoci k řešení potíží. Učí osoby pečující mít nad svou situací větší kontrolu. Sociální pracovník je partnerem pro rodinu a napomáhá k získávání daných kompetencí k řešení náročných situací.

Metodika zpracovaná v návaznosti na teoretickou část bakalářské práce může mít mnoho dalších využití. Metodika by v rámci výzkumu mohla být rozšířena o další typy negativního chování a o jejich následnou eliminaci. Rovněž by bylo možné se více zaměřit na negativní chování, jež je už v metodice uvedeno. Dále by se s metodickým

dokumentem mohlo pracovat v oblasti prevence pro začínající rodiny nebo nové pěstounské rodiny.

Referenční seznam

- Aktuální otázky péče o děti separované od rodičů: sborník z ... celostátního semináře: Brno.* Brno: Triada – poradenské centrum, 2013.
- BARTKO, Daniel. *Moderní psychohygienu*. 2. dopl. vyd. Přeložil Hana BROŽKOVÁ. Praha: Panorama, 1980.
- BECHYŇOVÁ, Věra. *Syndrom CAN a způsob péče o rodinný systém*. Praha: IREAS, 2007. ISBN 978-80-86684-47-5.
- BENDL, Stanislav. *Vychovatelství: učebnice teoretických základů oboru*. Pedagogika. Praha: Grada, 2015. ISBN 978-80-247-4248-9.
- BORG, James. *Umění přesvědčivé komunikace: jak ovlivňovat názory, postoje a činy druhých*. Přeložil Magda PĚNČIKOVÁ. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 9788024719719.
- CAIRNS, Kate. *Bezpečná vazba mezi náhradními rodiči a dítětem: traumata v raném vztahu a psychická odolnost*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0370-4.
- CARR-GREGG, Michael a SHALE, Erin. *Puberťáci a adolescenti: průvodce výchovou dospívajících*. Přeložil Hana ANTONÍNOVÁ. Rádcí pro rodiče a vychovatele. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-662-9.
- DENTEMAROVÁ, Christine a KRANZ, Rachel. *O hněvu*. Přeložil Ladislav DVOŘÁK. Praha: Lidové noviny, 1996. ISBN 8071061727.
- DEVITO, Joseph A. *Základy mezilidské komunikace*. Přeložil Milan BARTUŠEK, přeložil Jiří REZEK. Praha: Grada, 2001. ISBN 80-7169-988-8.
- ERIKSON, Erik H. a ERIKSON, Joan M. *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Přeložil Jiří ŠIMEK. Praha: Lidové noviny, 1999. ISBN 807106291X.
- HAYES, Nicky. *Základy sociální psychologie*. Vyd. 7. Přeložil Irena ŠTĚPANÍKOVÁ. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0534-0.
- HELUS, Zdeněk. *Úvod do psychologie*. 2., přepracované a doplněné vydání. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2018. ISBN 9788024746753.
- HUTYROVÁ, Miluše. *Etopedie pro výchovné pracovníky*. Texty k distančnímu vzdělávání v rámci kombinovaného studia. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. ISBN 80-244-1190-3.
- JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů: 610 hesel*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3679-2.
- JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 8071785350.

- JŮVA, Vladimír a JŮVA, Vladimír. *Úvod do pedagogiky*. 4. dopl. vyd. Brno: Paido, 1999. ISBN 8085931788.
- KOLUCHOVÁ, Jarmila, Věduna BUBLEOVÁ, Lucie BENEŠOVÁ a Jiří KOVAŘÍK, MATĚJČEK, Zdeněk, ed. *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál, 2002, 155 s. ISBN 8071786373.
- KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0643-9.
- KREBS, Vojtěch. *Sociální politika*. 6., přepracované a aktualizované vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2015. ISBN 978-80-7478-921-2.
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro a MAREŠ, Jiří. *Komunikace ve škole*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 8021010703.
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Jak přežít vztek, zlost a agresi*. Psychologie pro každého. Praha: Grada Publishing, 2004. ISBN 8024708183.
- KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Konflikty mezi lidmi*. Praha: Portál, 2002. ISBN 807178642X.
- LABÁTH, Vladimír. *Riziková mládež: možnosti potencionálních zmien*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. ISBN 80-85850-66-4.
- MACEK, Petr. *Adolescence*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-717-8747-7.
- MAREŠ, Jiří; PRŮCHA, Jan a WALTEROVÁ, Eliška. *Pedagogický slovník*. 4., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. ISBN 8071787728.
- MATĚJČEK, Zdeněk. *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Praha: Portál, 1999. ISBN 80-7178-304-8.
- MATOUŠEK, Oldřich a Andrea KROFTOVÁ. *Mládež a delikvence*. Vyd. 2., aktualiz. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-771-X.
- MATOUŠEK, Oldřich, KŘÍŠŤAN, Alois (ed.). *Encyklopedie sociální práce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0366-7.
- MATOUŠEK, Oldřich. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003. ISBN 8071785482.
- PRCHAL, Josef. *Konflikty dospívajících dětí s rodiči*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970.
- SEKOT, Aleš. *Sociologie v kostce*. Třetí rozšířené vydání. Brno: Paido, 2006. ISBN 80-7315-126-X.
- SHARRY, John. *Řešíme problémy s výchovou dětí a dospívajících*. Pedagogicko-psychologický rádce rodiče. Brno: Computer Press, 2006. ISBN 80-251-1295-0.

STŘELEČ, Stanislav; ŘEHULKA, Evžen; MARHOUNOVÁ, Jana a MARÁDOVÁ, Eva. *Kapitoly z rodinné výchovy pro střední školy*. Ilustroval Květa JIRÁNKOVÁ. Praha: Fortuna, 1992. ISBN 8085298848.

SUCHÁ, Jaroslava a DOLEJŠ, Martin. *Agresivita, depresivita, sebehodnocení a impulzivita u českých adolescentů*. Monografie. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. ISBN 978-80-244-5044-5.

ŠKOVIERA, Albín. *Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech]*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-318-5.

ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Komunikace mezi rodičem a dítětem: styly a techniky komunikace, komunikace rodiče ve vztahu k dítěti, vývojová období dítěte, komunikace v náročných situacích*. Praha: Grada, 2009. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2698-4.

THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Praha: Portál, 2015. ISBN 9788026207146.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I.: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8.

VORLÍČEK, CHRUDOŠ. *ÚVOD DO PEDAGOGIKY*. JINOČANY: H&H, 2000. ISBN 808602279X.

VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie komunikace*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-387-1.

Internetové zdroje:

Adolescence and the Age of More "Talking Back." Online. *Psychology Today*. 2020, s. 1.

Dostupné z: <https://www.psychologytoday.com/us/blog/surviving-your-childs-adolescence/202001/adolescence-and-the-age-more-talking-back>. [cit. 2024-02-25].

American psychological association. Online. 2018.

Dostupné z: <https://dictionary.apa.org/aggression>. [cit. 2024-02-21].

Časopis sociální práce: Vybraná problematika etiky sociální práce s rodinou. Online. 2013, roč. 13, č. 4. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2013. ISSN 1805-885x.

Dostupné z: <https://socialniprace.cz/wp-content/uploads/2020/11/2013-4.pdf>. [cit. 2024-04-02].

Časopis sociální práce: Teoretické východiská skúmania starostlivosti o seba a rizikového správania u adolescentov. Online. 2021, roč. 21, č. 2. Brno: Asociace vzdělavatelů v sociální práci, 2021. ISSN 1805-885X.

Dostupné z: https://socialniprace.cz/wp-content/uploads/2023/03/SP2_202web_FINAL-1.pdf. [cit. 2024-04-02].

Definice rodiny: <https://www.hrsa.gov/get-health-care/affordable/hill-burton/family>

Dostupné z: https://www.pestouni.cz/wp-content/uploads/2019/04/Prechodna_pestounska_pece_brozura_A5_web.pdf. [cit. 2024-01-29].

Definice pěstounské péče: https://www.mpsv.cz/formy-nahradni-rodinne-pece#PePe__

Listina základních práv a svobod

Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2> [cit. 2024-01-19].

Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108?text=108%2F2006>

Etický kodex sociálního pracovníka České republiky: <https://www.dchp.cz/res/archive/001/000121.pdf?seek=1561454028>. [cit. 2024-03-25].

Listina základních práv a svobod jako součást právního řádu ČR [online].

MACELA, Miroslav. *Krátkodobá pěstounská péče*. Online. Brno: © Sdružení pěstounských rodin, 2019. ISBN 978-80-270-5530-2.

Dostupné z: https://www.pestouni.cz/wp-content/uploads/2019/04/Prechodna_pestounska_pece_brozura_A5_web.pdf [cit. 2024-01-29].

Mluvím, stejně mě neposlouchají. Online. 2015. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 2015. ISBN - 978-80-7421-108-9. [cit. 2024-03-02].

MPSV - statistiky, *Roční výkaz o výkonu sociálně-právní ochrany dětí za rok 2023*

Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/statistiky-1> [cit. 2024-03-25].

Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/953091/Nemluvim.pdf/843e0a25-27f0-12fb-d4b9-bb7f7387ffca>. [cit. 2024-03-26].

OUJEZDSKÁ, Marie. Rodinná politika – jaké hodnoty a principy hledáme. Online. *Fórum sociální politiky*. 2015, roč. 2015, č. 3, article 3, s. 31. ISSN 1803-7488.

Dostupné z: <https://www.rilsa.cz/clanek/rodinna-politika-jake-hodnoty-a-principy-hledame/#flipbook-forum-socialni-politiky-03-2015/3/>. [cit. 2024-03-26].

Sešit sociální práce: Etický kodex jako nástroj podpory řešení etických dilemat sociální práce. Online. 2015, roč. 2015, č. 4. Praha 2: MPSV, 2015. ISSN 978-80-7421-089-1.

Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/953091/4ssp.pdf/2af07787-f05f-f1c9-2cc5-1171dc446ac0>. [cit. 2024-03-25].

Tabu v rodinné komunikaci. Online. LABUSOVÁ, Eva. Šance dětem. 2016, 16.2. 2023. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/tabu-v-rodinne-komunikaci#o-cem-ce-v-rodinach-mlci>. [cit. 2024-03-26].

Zákon č. 108/2006 Sb. – *Zákon o sociálních službách*, In: Sbírka zákonů České republiky. 2006

Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108> [cit. 2024-01-12].

Zákon č. 359/1999 Sb. - *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí*, In: Sbírka zákonů České republiky. 1999.

Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>[cit. 2024-01-19].

Přílohy

Příloha č. 1

Dotazník pro pěstouny – zachycení potřeb dítěte

1. Jakým způsobem řešíte problémy s dítětem?

- a. Komunikace mezi sebou
- b. Pomoc odborníků
- c. Pomoc od rodiny
- d. Domluva s rodinou
- e. Jiné – uveďte

.....
.....

2. Víte si s výchovou dítěte vždy rady? (ano, ne)

.....
.....

3. Co by vám pomohlo k lepšímu řešení problému s dítětem?

.....
.....
.....

4. Co byste potřebovali od sociálních pracovníků k lepšímu řešení problémů s dítětem?

.....
.....
.....

5. V čem byste nejvíce potřebovali pomoci? (výchova dítěte, řešení konfliktů a problémů, jiné...)

- a. Jak řešit hádky s dítětem
- b. Jak předcházet hádkám s dítětem
- c. Jak řešit neposlušnost dítěte
- d. Jak řešit nezáměr dítěte
- e. Jak řešit nezodpovědnost dítěte
- f. Jiné – uveďte

.....
.....

6. Jaký byste přivítali materiál s radami, jak přistupovat ke svému dítěti?

- a. Školení
- b. Brožura (mini knížečka)
- c. Svépomocná skupina
- d. Jiné – uveďte

.....
.....

Dotazník pro sociální pracovníky

1. Jakým způsobem řešíte problémy pěstounů s dětmi?

.....
.....
.....

2. Víte si rady, jak pomoci pěstounům při řešení problémů s dětmi?

.....
.....
.....

3. Co by vám pomohlo k lepšímu řešení s pěstouny?

.....
.....
.....

4. Co nabízíte k řešení problému s pěstouny?

.....
.....
.....

5. Jaký byste přivítali materiál s radami, jak přistupovat k pěstounům?

.....
.....
.....

Metodický dokument pro pěstouny

Vhodné formy komunikace s dospívajícími a možné řešení vybraných problémových situací

Metodika pro osoby pečující v rámci náhradní rodinné péče

Na úvod

Tato metodika nabízí osobám pečujícím náhled na způsoby a styly komunikace při řešení náročných situací u svěřených dospívajících dětí. Každý konflikt má své řešení. Metodika by Vám měla usnadnit řešení komplikací s Vaším dospívajícím svěřencem.

Co má metodika řešit

Tato metodika je zaměřena na širší pohled na komunikaci s dospívajícím. Nabízí jiné úhly pohledu na vypjaté situace a soustředí se na emoce a pocity dospívajícího. Komunikace mezi dospívajícím a osobou pečující v tomto bouřlivém období není jednoduchá, dospívající se hledá a potřebuje nalézt východisko z aktuální situace. K východisku mu může pomoci osoba pečující a osobu pečující může nasměrovat právě tato metodika.

Na co metodika upozorňuje

Metodika upozorňuje na dnešní dobu, kdy osoba pečující nemusí s jistotou vědět, jak reagovat na negativní či odmítavé chování jejich dospívajících svěřenců. Upozorňuje na citlivé a empatické zacházení s pocity a emocemi mladých dospělých. Poukazuje na to, že vše se dá řešit v klidu, bez zbytečných rozbrojů.

Co je obsahem

Obsahem metodického dokumentu je nastínění hlavních komunikačních technik a rad, které mohou pomoci s řešením specifické nepříznivé situace mezi dospívajícím a jeho osobou pečující. Metodika také obsahuje znaky chování dospívajícího a jeho hlavní úkoly dospívání, kterými si musí v tomto období projít. Ať už se jedná o typické chování, začleňování, identitu nebo zaměření se na budoucnost. Dále metodika ukazuje na příznivé chování osob pečujících, které mohou dítěti a jemu pomoci nalézt cestu

ke společné a klidné komunikaci. Dalším důležitým bodem je výchova a disciplína v ní obsažená.

Dotazníkové šetření

Aby mohl metodický dokument vzniknout, muselo být provedeno dotazníkové šetření, které mělo za cíl zjistit, zda je vůbec třeba takový podpůrný dokument pro osoby pečující vytvořit. Z dotazníkového šetření, které proběhlo jak v pěstounských i poručenských rodinách, tak i mezi sociálními pracovníky z organizace Maltéžská pomoc, vyplynulo, že metodický dokument je potřebný a jeví o něj obě strany zájem. Dotazníky ukázaly i vážnost a důležitost řešení tohoto tématu. Komplikacím s výchovou dospívajících čelí všechny oslovené pěstounské rodiny a mají zájem o řešení nelehkých situací, které ani pro jednu stranu nejsou příjemné.

Jak se projevuje a chová vaše dospívající dítě?

Podle různých definic se za dospívající dítě považuje člověk ve věku cca mezi 11–18 lety. Proces začíná tělesným dospíváním, kdy dítě roste do výšky, nabývá na váze, dívkám roste poprsí a chlapcům ramena. Poté začíná období s výkyvy nálad, podrážděností, začleňování se do vrstevnických skupin a zakoušení nových podnětů. Je proto běžné, že dítě začne vnitřní napětí projevovat křikem. Také chce často zakoušet adrenalinové sporty a začíná se začleňovat mezi nové kamarády. Tohle období je pro něj nové, a proto těžké. Vaše dítě si hledá své místo ve světě.

Pokud se něco nevyvede podle představ dítěte nebo někoho z jeho okolí, dítě na to obvykle reaguje velice prudce a horlivě. Nechce si připustit chybu a nechce začínat od začátku. V tuto chvíli dítě potřebuje podporu a pomoc. Potřebuje vědět, že tu pro něj někdo je.

Každý si tímto obdobím života projde, nelze jej přeskočit nebo přepnout. Patří neodmyslitelně k lidskému vývoji. Období dospívání nese řadu úkolů, které by měly být naplněny, aby došlo k dokončení vývoje a z dítěte se stal mladý dospělý.

Úkoly dospívání

Dítě odchází ze základní školy na střední školu či učiliště, proto jeden ze základních úkolů je vytvářet nové vztahy a ty následně rozvíjet. To znamená poznávat nové lidi a trávit s nimi volný čas. Nesmíme opomenout, že v tomto období je silný eroticko- sexuální pud. První láska taktéž posune dítě ve vývoji a tvoří podstatou část tohoto období. Jedním z nejdůležitějších cílů tohoto vývojového období je naučit

se samostatnosti a zodpovědnosti za své jednání. Je nezbytné dát možnost dospívajícím okusit nezávislost k předání odpovědnosti a začít s ní pracovat. Když adolescent ukončuje středoškolské vzdělání, přemýšlí, kam bude svůj život směřovat. Utříbení si myšlenek, co s budoucností, je dalším důležitým krokem v životě dospívajícího.

Jaké jsou nejčastější problémy vztahu mezi dospívajícími a osobami pečujícími?

Z hlediska náročných situací mezi dospívajícími a osobami pečujícími je za nejčastější problém považována právě komunikace. Dospívající prochází nelehkým obdobím, kdy ho může vyvést z míry sebemenší obtíž, což se může odrazit v jeho chování. Dospívající může reagovat zlostně, přičemž hlavní složkou zlosti je agrese a naštvaní. Osoba pečující by zde měla stát při dospívajícím a nevstupovat do „roztočeného kola“ agrese. V okamžiku, kdy jsou osoby pečující na své dospívající taktéž naštvaní a reagují stejným chováním nazpět, roztočí pomyslné kolo agrese, které mladí zastaví tím, že odmítnou s osobou pečující dále komunikovat a nezářídka kdy se uzavřou sami do sebe. Konflikt mohou ukončit odchodem z místnosti, a to evokuje v řadě osob pečujících ještě větší potřebu křičet a dávat najevo svůj nesouhlas. Dospívající jsou velice citliví, a proto se jich dotkne častokrát každá maličkost.

Dalším rizikem se jeví i chování dospívajících, kdy v této životní fázi rádi zakouší nové věci. Mladí dospělí si neuvědomují strach svých osob pečujících, jež jim právě z onoho strachu mohou bránit tyto nové aktivity zkoušet. Adrenalin v tomto období je na vrcholu a v mladých vzbuzuje chuť zakusit věci, které nikdy do té doby neměli potřebu zkoušet.

Dítě se začleňuje do nových sociálních skupin, a ne vždy to jsou přátelé či skupiny vhodné k společenskému životu. Ať už se jedná o užívání návykových látek, chození za školu nebo přílišné trávení času s přáteli a neplnění svých povinností. Osoby pečující se snaží vychovat dítě tak, aby nevyčnívalo ze společenských norem pro spořádaný lidský život. Vytváření nových sociálních skupin a pout není nic špatného, ba naopak, jde jen o to, aby u dospívajících vznikly hodnotné a dobré vztahy, které dospívajícího mohou posunout dál na jeho cestě životem.

Jak komunikovat s dospívajícím?

Stává se Vám často, že je adolescent nepříjemný, naštve se kvůli maličkosti nebo vznikne velká hádka a nevíte, kde jste udělali chybu? Pro tohle období je to naprosto normální. Dítě se v tomhle věku seznamuje nejen s okolím, ale i se sebou samým.

Komunikace s dospívajícím není vždy úplně jednoduchá. Dospívající se dostává do role, kdy už nechce být malým dítětem svých osob pečujících a chce projevit své názory a umět si je prosadit. Není pro osoby pečující lehké tuto situaci ustát bez konfrontací, které k tomuto období patří. Níže si řekneme o pár přístupech, jak s dospívajícím komunikovat a jak k němu přistupovat.

Na co se zaměřit při komunikaci

Empatie neboli naslouchání je jedním z nejdůležitějších faktorů při komunikaci. Díky naslouchání k Vám může dospívající mít větší důvěru a může se více otevřít a posílit Váš vztah. Ostatně si jistě všichni přejeme, aby pro nás lidé měli pochopení. Ne vždy se však setkáme s empatií. Mohou vzniknout situace, kdy musíte naslouchat neutrálně, všestranně, ale je stále třeba, aby dítě vnímalo, že jste tu proto něj. Vždy se snažte mladému porozumět, a to i v situacích, kdy musí nastat momenty konstruktivní kritiky, která taktéž patří k empatii.

Zájem o dospívajícího a to, co se děje v jeho životě, je nedílnou součástí dobré komunikace. Je samozřejmé, že ne vždy se s Vámi dospívající bude bavit. Do komunikace jej nenuťte. Při rozhovoru udržujte přirozený oční kontakt a mějte klidný hlas. Upřený pohled v něm může vzbudit nejistotu a strach.

Dejte dítěti volnost v **komunikaci**. Věnujte dostatečnou pozornost při rozhovoru s dospívajícím, dáváte tím najevo, že o něj máte zájem a není Vám jedno.

Pokud to situace dovolí, zkuste být **vtipní**. Udělat si z něčeho legraci může pomoci prolomit ledy či uvolnit atmosféru. Humor může napomoci k většímu soustředění. Legrace by neměla však pramenit z posměchů, narážek, sprostoty a neměla by shazovat vážnost probíraného tématu. To stejné platí u sarkasmu a ironie.

Dávejte si pozor na **kritiku**. Ta může spustit negativní reakce u druhého člověka. Všeobecně lidé obtížně snášejí kritiku, u dospívajících to platí dvojnásob. Kritizovaný člověk může jít do protiútoků, aby vyjádřil nesouhlas s Vaším názorem. Zároveň se tímto protiútokem brání. Pozor si dejte i na kritiku za jeho zády, tedy na pomluvy.

Tipy pro vás:

- Vyhybejte se zaujatosti a překrucování informací nebo zveličování problémů.
- Dávejte dítěti najevo, že ho posloucháte a chcete mu být oporou.
- Udržujte oční kontakt a klidný hlas.
- Pozor na přílišné kritizování, sarkasmus a ironii.

Negativní chování dospívajících

Je důležité zmínit, že veškeré chování má nějaký podnět. Právě na tyto podněty by se měla osoba pečující zaměřit při hledání řešení.

Lež je jedním z projevů nevhodného chování dospívajícího. Lež má vždy nějaký účel. Tím může být vyhnutí se problému či uskutečnění nějakého přání. V tomto věku je dítě na takové rozumové úrovni, aby rozeznalo negativa a dopady lhaní. Malé děti mohou lhát, protože chtějí mít realitu více jasnou a srozumitelnou. Jenže dospívající mohou lhát a zapírat z důvodu strachu nebo ostychu. Osoby pečující by si měli dávat pozor i na své komunikační projevy, neboť i ony neznají kdy zapírají. Tato negativní složka komunikace se může následně odrazit na dítěti.

Nejčastější lži v dospívajícím období mohou pramenit ze školního prostředí, a to v podobě zapírání ohledně školního prospěchu, porušování pravidel, nebo neplnění školní docházky. Pokud osoby pečující zastávají panovačný postoj, mohou mladí reagovat v rámci vzdoru lhaním. Strach z trestů a následné potupy nutí dospívající lhát. Pozornost je třeba věnovat lžím, které mají za cíl někomu ublížit nebo mít ze situace nějakou výhodu pro sebe. Dalším typem jsou lži, při kterých se dítě vychloubá. Ty mohou vznikat v momentech, kdy se dospívající necítí dostatečně sebevědomý nebo trpí pocitem méněcennosti. Mohou nastat situace, kdy dospívající přijde a sám se přizná, že lhal. Zde je na místě si s dospívajícím promluvit a zkusit řešit daný problém. Poukázat na to, že není nikdy správné lhát a vždy to je možné nalézt řešení i jinak než lží. Náprava nemusí být jednoduchá, je však třeba zjistit, proč vznikla. Jedním z řešení je zmírnit trest nebo odpustit dospívajícímu. Tím dáváte najevo i to, že ho vnímáte jako rovného partnera a že každý někdy udělá chybu. Dbáte na to, aby bylo přiznání polehčující okolností, která má smysl a hodnotu.

Neposlušností se dospívající projevuje, aby poukázal na to, že něco není v pořádku. Neposlušnost přirozeně patří k vývoji, dítě si utváří své hranice a objevuje ty vnější. Každá osoba pečující zná momenty, kdy dítě nechce uposlechnout nařízení nebo splnění daných povinností či úkolů. Výchova si klade za cíl vychovat z jedince člověka, který nebude mít problém s plněním úkolů a bude je vypracovávat bez donucení, a to jak ze strany rodiny, tak později i ze strany okolí. S výchovou a vypořádáváním se s neposlušností se musí začít již v útlém věku dítěte. Důležité je zmínit, že každé dítě je originální, každý potřebuje individuální postoj a na každé dítě platí něco jiného. Tudíž neexistuje univerzální rada, jak tento problém vyřešit jednoznačně. Základní radou

je, apelovat na splnění úkolů a díky tomu dát motivaci dospívajícímu, a to skrze nastínění pozitivního výsledku a dopadu. Nezapomeňte v průběhu kontrolovat plnění rozdaných úkolů, případně dospívajícího nezesměšňovat a pomoci mu. Dávejte důraz na to, že trestem si u dospívajícího nevybudujete jeho poslušnost, ale naopak lživého a ustrašeného člověka, což platí všeobecně v jakémkoli vývojovém období.

Hněv je jedním z nejčastějších reakcí dospívajícího. Hněv dospívajícímu napomáhá k aktivizaci. Díky hněvu nachází nápady či přání, začínají se osamostatňovat až do té míry, že mohou chtít opustit domov. Hněv dodává odvahu, která napomáhá dosahovat cílů. Hněv bychom neměli brát jako negativní emoci, ostatně díky ní můžeme dát své emoce na povrch. Hněv také může stát na počátku řešení problémů. Většinou tuto reakci ve Vás vzbudí někdo, kdo se Vás dotknul. Něco Vás začalo zraňovat, ponižovat, a to se Vám nelíbí. Proto dochází k hněvu tak často u dospívajících, kteří jsou citliví na hodnocení druhých.

Agrese neboli útočná reakce vzniká, když hněv naroste natolik, že se člověk „neudrží“. Agrese může být jak fyzická, tak psychická. Děti běžně reagují fyzickou formou agrese, ale dospívající využívají více formu psychickou, k čemuž jim slouží právě komunikace. Propojení hněvu a agrese nastává v okamžiku, kdy jste tak poníženi a znejistění, že nevíte, jak nadále situaci řešit. Konflikt může vést k souboji, kdo koho více urazí, znemožní či zraní.

Odmlouvání je další obtíž, se kterou si řada pečujících osob neví rady. Odmlouvání dospívajícího může vést k nahněvání osoby pečující a vyústit k fyzickým trestům. Osoba pečující neví, jak na odmlouvání dítěte reagovat a uchýlí se k trestu, místo toho, aby zkusila danému jednání porozumět. Odmlouvání může mít různé podoby, těmi hlavními jsou vysmívání, námitky nebo odmítání činností. Tento problém se často vyskytuje i ve školách, kdy děti ztrácejí respekt k učitelům. Osoby pečující by se měly snažit nalézt příčinu, proč se dospívající uchylují právě k odmlouvání. Jedním z důvodů může být snaha vyjádřit své potřeby, myšlenky a pocity. Pokud je dospívající nepochopen, začne takto kolem sebe „kopat“. Často lidé odmlouvají, protože se něčeho bojí a nechtějí si to připustit. Zkuste najít důvod strachu a pomoci dospívajícímu vyřešit situaci.

Jak vzniká konflikt a jak ji řešit?

Konflikt vznikne v situaci, kdy se nachází dvě strany v rozporu. Konflikty nemusí vést k hádce, ale mohou v ni vyústit. V období adolescence je běžné, že k hádkám dochází.

Citlivost dospívajících a jejich prudké reagování vede k častým nesouhlasům a rozepřím. Mezi dalšími příčinami hádek lze nalézt strach nebo smutek. To je běžná reakce pro dospívajícího, který si myslí, že všechno zvládne sám. Hádky mohou také poukázat na problém a vyvolat snahu o jeho řešení. Hádky nemusí vzniknout jen mezi členy rodiny, ale může být reakcí na situaci ve škole mezi vrstevníky atd. Proto byste se měli zaměřit i na to, co se v dalších oblastech života dítěte děje, a zda nemůžete být ku pomoci. Když si o situaci s dospívajícím klidně pohovoříte, můžete najít cestu k řešení problému a žádná hádka nemusí vzniknout. Dospívající pochopí, že Vám na něm záleží a díky tomu se může naučit vyjadřovat své emoce a mluvit o obtížích.

Tip pro vás:

- Přistupujte citlivě ke konfliktům s dospívajícími.
- Komunikujte a jednejte s dospívajícími v klidu.
- Zkuste hledat příčinu konfliktu i v dalších oblastech jako je školní prostředí.
- Buďte dospívajícímu oporou.
- Dejte si pozor na výšku a sílu hlasu.
- Nereagujte příliš přehnaně, ale ani ledově, bez zájmu.
- Vyslechněte si dospívajícího.
- Nechtě ho vždy domluvit.
- Neřešte nepodstatné maličkosti.

Vhodné reakce osob pečujících

Jak by měly reagovat osoby pečující na chování svých dospívajících při hádkách nebo při jiných problémech? Každý reagujete jinak, každý jste byli jinak vychovaní, a proto i reakce osob pečujících nemusí být vždy vhodná. Níže jsou popsány doporučené postoje. Náročná situace vyžadují více času a trpělivosti, aby se vytvořil dobrý vztah s dospívajícím, který může mít tendenci být uzavřený. Zkuste na dospívajícího netlačit a dát mu volnost a prostor v jeho projevu.

Respekt dává najevo, že dospívajícího vnímáme jako již mladého dospělého a bereme jej vážně. Respektovat některá rozhodnutí není vždy snadné, když jdou proti Vašemu přesvědčení. Samotné rozhodování může být obtížné i pro dospívajícího a může v něm vyvolávat napětí. Osoba pečující by měla být pro něj tolik potřebnou oporou. Mohou nastat situace, ve kterých objeví první větší neúspěchy dospívajícího, a to jak

ve škole, tak i v profesi. Neúspěchy berou dospívajícím mnoho sil a motivace, a právě tehdy je opora a respekt k rozhodnutí zásadní.

Hrdost by osoby pečující měly dávat najevo často jako první. To, že jsou osoby pečující zklamané, poznají dospívající rychle, ale hrdost nemusí být na první pohled zřejmá, a proto by měla být dávaná najevo. Dítě pozná zklamání osoby pečující a může reagovat sebeobviňováním. Chyba může být na místě a mladý dospělý se musí umět chybami vyrovnávat a přijímat je, ale nehroutit se z nich. Podpora od osob pečujících může znamenat velké posunutí v životě dospívajícího.

Varovné známky jsou reakcí na to, že proces zvykání si na změny neprobíhá podle představ dospívajícího. Ten se nachází v období, kdy nastupuje do práce nebo na školu, opouští své přátele a zvyká si na nové prostředí. Strach z neúspěchů ve škole nebo v práci je nedílnou součástí života mladého dospělého. Příklad varovných známek: náladovost, změna chování, odmítání mluvit o škole či práci, oddělení od přátel, uzavření se do sebe a mnoho dalšího.

Komunikace je nedílnou součástí nás všech každý den. Vhodný způsob komunikace může pomoci přečkat období dospívání v klidu. Právě z komunikace by mělo být zřejmé, že jsou osoby pečující svým dospívajícím oporou, a to jak psychickou, tak emocionální. Opора vytváří bezpečné místo, kde se mladí dospělí mohou vyjadřovat otevřeně. Podpora rodiny při osamostatňování je velké téma a tato nová životní etapa nemusí být jednoduchá. Skrze povzbuzení a společnou komunikaci je ukázáno dospívajícím, že osobám pečujícím na nich záleží.

Naslouchání pomáhá dospívajícímu pochopit, že se může někomu svěřit bez následné prudké reakce. Podporuje pocit bezpečí a posiluje sebedůvěru, dává prostor pro přijetí jiných názorů a konstruktivní kritiky. Naslouchání pomáhá mladým také nalézt řešení svých obtíží.

Empatie neboli umění se do někoho vcítit. Naslouchání jde ruku v ruce s empatií. Abyste uměli dobře naslouchat, musíte umět být empatictí a chápat myšlení druhých. Není jednoduché se vcítit do prožívání druhého člověka, ale není to nemožné. Empatie je dovednost, tudíž se dá naučit. Například, když si představíte sebe v situaci dospívajícího, zkusíte se zamyslet nad tím, jak se cítí a co prožívá.

Tipy pro vás:

- Chvalte dospívající, když je to na místě.
- Nedávejte jim najevo, že jim něco vracíte.

- Odpouštějte špatné chování.
- Respektujte soukromí adolescentů.
- Naslouchejte s empatií.
- Neobviňujte.
- Nezmiňujte minulost, soustřeďte se na současnost.

Metodický dokument vychází z odborné literatury.

Zdroje:

BARTKO, Daniel. *Moderní psychohygienu*. 2. dopl. vyd. Přeložil Hana BROŽKOVÁ. Praha: Panorama, 1980.

DENTEMAROVÁ, Christine a KRANZ, Rachel. *O hněvu*. Přeložil Ladislav DVOŘÁK. Praha: Lidové noviny, 1996. ISBN 8071061727.

DEVITO, Joseph A. *Základy mezilidské komunikace*. Přeložil Milan BARTUŠEK, přeložil Jiří REZEK. Praha: Grada, 2001. ISBN 80-7169-988-8.

CARR-GREGG, Michael a SHALE, Erin. *Puberťáci a adolescenti: průvodce výchovou dospívajících*. Přeložil Hana ANTONÍNOVÁ. Rádcí pro rodiče a vychovatele. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-662-9.

ERIKSON, Erik H. a ERIKSON, Joan M. *Životní cyklus rozšířený a dokončený*. Přeložil Jiří ŠIMEK. Praha: Lidové noviny, 1999. ISBN 807106291X.

HELUS, Zdeněk. *Úvod do psychologie*. 2., přepracované a doplněné vydání. Psyché (Grada). Praha: Grada, 2018. ISBN 9788024746753.

HUTYROVÁ, Miluše. *Etopedie pro výchovné pracovníky*. Texty k distančnímu vzdělávání v rámci kombinovaného studia. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. ISBN 80-244-1190-3. MATĚJČEK, Zdeněk, ed. *Osvojení a pěstounská péče*. Praha: Portál, 2002, 155 s. ISBN 8071786373.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro a MAREŠ, Jiří. *Komunikace ve škole*. Brno: Masarykova univerzita, 1995. ISBN 8021010703.

KŘIVOHLAVÝ, Jaro. *Jak přežít vztek, zlost a agresi*. Psychologie pro každého. Praha: Grada Publishing, 2004. ISBN 8024708183.

LABÁTH, Vladimír. *Riziková mládež: možnosti potencionálních zmien*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2001. ISBN 80-85850-66-4.

MACEK, Petr. *Adolescence*. Vyd. 2., upr. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-717-8747-7.

.